

EMIL KALINOWSKI

orcid: 0000-0003-4726-6458

e-mail: e.kalinowski@bn.org.pl

Księgozbiór Jana Greczewskiego według inwentarza z drugiej połowy XVII wieku

DOI: 10.36155/RBN.53.00009

Opisując dzieje tytułowego zbioru książek, nie sposób uciec od wytartej kliszy, jaką jest ulubione łacińskie przysłowie bibliologów *habent sua fata libelli*¹. Książki, o których będzie tu mowa, ich właściciel Jan Greczewski ocalił z wojennej zawieruchy potopu szwedzkiego (1655–1660), niedługo potem utracił je jednak wskutek zajazdu. W 1662 roku wypędził go przemocą z dzierżawionej wsi Sobótka na Podlasiu jej właściciel, cześnik ziemi bielskiej Apollo Mokrzecki². We dworze pozostało sporo należących do Greczewskich ruchomości, których inwentarz zachował się w aktach grodu w Brańsku. Najciekawsza z naszego punktu widzenia część owego rejestru to katalog książek³.

* * *

Badania nad staropolskimi księgozbiorami szlacheckimi mają dość długą tradycję. W dobie PRL nie mogły się swobodnie rozwijać ze względu na wrogi

1 Zob. J. Soszyński, *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi – kontynuacja i zmiany*, „Z Badań Nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2006, t. 1, s. 6 – <http://bookhistory.uw.edu.pl/index.php/zbadannadksiazka/article/view/228/237> [dostęp: 15.08.2021].

2 Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі [Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku – NGAB], fond 1708, opis 1 [NGAB, f. 1708, op. 1], nr 153, k. 525–525v, 543v.

3 Ibidem, nr 45, k. 322v–323v.

stosunek komunistycznej władzy i marksistowskiej nauki do dziedzictwa szlachty⁴, choć wraz z upływem lat sytuacja na tym polu stopniowo się poprawiała. Symbolem przełomu w podejściu do szlachetczyzny w kulturze popularnej były kosztowne ekranizacje dwóch części „Trylogii” Sienkiewicza (1969, 1974). Na polu naukowym podobny status mają prace takich uczonych jak Andrzej Wyczański, Janusz Tazbir czy Jarema Maciszewski⁵, w dziedzinie studiów bibliologicznych zaś opracowanie Barbary Bieńkowskiej⁶. Ponad trzy dekady temu, u progu przemian demokratycznych, ówczesny stan wiedzy następująco podsumowała Krystyna Korotajowa:

Biblioteki szlacheckie nie są jeszcze dostatecznie zbadane. Były to księgozbiory niewielkie, średnio nie przekraczały 200 woluminów. [...] Liczba książek uzależniona była w dużej mierze od możliwości finansowych właściciela, profil zaś kształtował się w zależności od jego zainteresowań kulturalnych, literackich czy religijnych. Na podstawie znanych dotychczas spisów bibliotek szlacheckich, zwłaszcza z w. XVII, można przyjąć, iż biblioteczka średnio zamożnego szlachcica składała się przeważnie z kilku dzieł prawniczych, z konstytucji, kalendarzy, książek dewocyjnych oraz z literatury pięknej, głównie panegirycznej. Bogatsze i bardziej zasobne były księgozbiory szlachty różnowierczej⁷.

Także po 1989 roku nie powstało zbyt wiele opracowań księgozbiorów szlacheckich z XVI–XVIII wieku, wciąż też brak naukowej syntezy na ich temat. Warto wspomnieć dwa tomy omawiające kolekcje starodruków z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego oraz wcześniejsze ustalenia Joanny Partyki dotyczące rękopisów w posiadaniu polskiej szlachty⁸. Profesor Stanisław Roszak recenzując jej pracę, celnie zauważył, że przyczyną „dominacji” mieszczańskich

4 Por. S. Zajczkowski, *Szlachta polska. Kultura i struktura*, Warszawa 1993, s. 5 (o sytuacji w roku 1961): „o szlachcie należało pisać inwetywnie (a najlepiej nie pisać wcale) tak więc publikacja nie będąca ujadaniem na karmazynową przeszłość w języku rzekomo naukowym wzbudziła już nie zainteresowanie, ale wręcz stała się sensacją”.

5 A. Wyczański, *Polska Rzecz Pospolitą szlachecką 1454–1764*, Warszawa 1965; J. Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII w.*, Warszawa 1967; idem, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit – upadek – relikt*, Warszawa 1978; J. Maciszewski, *Szlachta polska i jej państwo*, Warszawa 1969.

6 B. Bieńkowska, *Staropolski świat książek*, Wrocław 1976.

7 K. Korotajowa, *Biblioteki*, w: *Słownik literatury staropolskiej: średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temierusz, Wrocław 1990, s. 92.

8 J. Partyka, *Książka rękopiśmienna na dworze szlacheckim*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1994, t. 38, s. 79–89 – http://rcin.org.pl/Content/26454/PDF/WA303_42493_A512-38-1994_OiR-Partyka.pdf [17.01.2022]; eadem, *Rękopisy dworu szlacheckiego dobry staropolskiej*, Warszawa 1995; *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. 1–2, Warszawa 2004–2009.

wykazów bibliotecznych nad szlacheckimi nie jest brak źródeł, lecz ich „duże rozproszenie”, a „nowe spojrzenie wnieść tu mogą dopiero systematyczne studia nad testamentami, wykazami nieruchomości, żmudna kwerenda w księgach grodzkich”⁹. Przed dekadą Arkadiusz Wagner w podobnym duchu pisał o trudnościach, jakie napotykają „próby odtworzenia kształtu dawnych księgozbiorów” z XVI wieku, podkreślając brak „systematycznych badań bibliotekoznawczych”. Skonstatował przy tym, że „tym większym sukcesem badawczym są pojawiające się co jakiś czas pogłębione studia nad wybranymi księgozbiorami z tego okresu”. Aczkolwiek zastrzegł, iż „scharakteryzowane w nich sylwetki kolekcjonerów i ich zbiorów stanowią jednak wciąż drobne fragmenty w panoramie staropolskiego bibliofilstwa, poza którymi obraz jest zamazany, czy wręcz niedostrzegalny”¹⁰. Podobnie wygląda to obecnie, także w odniesieniu do studiów nad XVII stuleciem.

Nie ma chyba potrzeby rozpisywać się o celowości badań nad jeszcze jednym, dotąd nieznanym staropolskim księgozbiorem. Jan Greczewski nie był zwykłym hreczkosiejem, lecz postacią o ciekawych parantelach i niemniej interesujących losach. I choć proveniencja kolekcji jest w znacznej mierze pruska, jej przenosiny na Podlasie mówią też nieco o kulturowym obliczu tego wciąż mało rozpoznanego pod kątem dziejów książki i czytelnictwa obszaru w drugiej połowie XVII wieku¹¹. Wszystko to sprawia, że wprowadzenie do obiegu naukowego wiedzy na temat ksiąg Greczewskiego wydaje się wartościowe.

„*Catalogus* ksiąg pozostałych w Sobótce”¹² zachował się w księdze grodzkiej brańskiej relacji z 1667 roku przechowywanej w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku. Tamtejszy zasób akt sądowych z Brańska należy do archiwaliów najowocniej wykorzystanych do przedstawienia sylwetki właściciela księgozbioru. Przydatne okazały się również wypisy z nich

9 S. Roszak, [rec.] Joanna Partyka, „*Rękopisy dworu szlacheckiego dobrego staropolskiej*”, Warszawa 1995, „Pamiętnik Literacki” 1998, t. 89, z. 1, s. 139 – https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1998-t89-n1/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1998-t89-n1-s138-141/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1998-t89-n1-s138-141.pdf [17.01.2022].

10 A. Wagner, *Wstęp, w: Księgozbiór wielkopolskiego magnata: Andrzej Opaliński (1540–1593)*, red. idem, Poznań 2011, s. 7–8.

11 Por. E. Kalinowski, *Księgozbiór parafii w Kuleszach-Rokitnicy na Podlasiu oraz osoby go kształtujące w okresie staropolskim w świetle zachowanych inwentarzy*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, t. 51, s. 260–261 – https://rocznik.bn.org.pl/upload/pdf/90841_Rocznik-51-Kalinowski-s-259-286%20.pdf [17.01.2022].

12 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 45, k. 322v–323v [dalej: KK].

wykonane na przełomie XVIII i XIX wieku przez Ignacego Kapicę¹³. Pomniejsze szczegółowe ustalenia poczyniono w oparciu o inne źródła, które każdorazowo zacytowano w przypisach. Choć byłoby to wskazane dla wzbogacenia części genealogicznej niniejszego studium, utrudnienia związane z pandemią w latach 2020–2021 sprawiły, że nie przeprowadzono kwerendy w aktach miasta Torunia. Przejrzano natomiast toruńskie ewangelickie akta metrykalne do roku 1658 włącznie¹⁴. Identyfikację poszczególnych pozycji książkowych przeprowadzono w oparciu o dostępne w internecie bazy danych, przede wszystkim: Bibliografię Staropolską Estreichera¹⁵, katalogi Biblioteki Narodowej¹⁶, NUKAT¹⁷, WorldCat¹⁸ i GoogleBooks¹⁹. Cennym źródłem informacji o autorach okazał się internetowy tezaurus Consortium of European Research Libraries (CERL) – Konsorcjum Europejskich Bibliotek Naukowych²⁰.

W cytatach źródłowych w języku polskim w tekście artykułu oraz w wydaniu źródła zastosowano się do reguł instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego²¹. Zrezygnowano jednak z przypisów tekstowych, zaś w katalogu książek pozostawiono charakterystyczne przeinaczenia i błędy bez emendacji, zaznaczając je przy pomocy *sic!* w postaci [s]. Partie łacińskojęzyczne tekstu oddano według przepisów analogicznego opracowania autorstwa Adama Wolffa²². W katalogu książek nie rozwinięto łacińskich sigli, aby lepiej oddać postać rękopiśmienną

13 Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór Zygmunta Glogera [AN Kraków, ZZG]; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], Kapicjana. Ze względu na zakres chronologiczny tematu nie skorzystano z „Kapicjanów” lwowskich i kijowskich.

14 Archiwum Państwowe w Toruniu [AP Toruń], Ewangelicka Gmina Wyznaniowa Staromiejska w Toruniu [EGW StM Toruń], nr 20a [Chrzty 1616–1735], s. 1–289; nr 21 [Małżeństwa 1600–1756], s. 1–161; Ewangelicka Gmina Wyznaniowa Nowomiejska w Toruniu, nr 76 [Księga chrztów 1605–1702], s. 1–565; nr 77 [Małżeństwa 1652–1793], s. 1–26; Ewangelicka Gmina Wyznaniowa św. Jerzego w Toruniu, nr 67 [Chrzty i małżeństwa 1629–1840], s. 1–113, 249–266. Za pomoc w dotarciu do tych źródeł serdecznie dziękuję Jakubowi Dobrzyńskiemu z Uniwersytetu w Białymstoku.

15 Bibliografia Staropolska Estreichera [BSE], wersja elektroniczna – <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/> [15.08.2021].

16 Katalogi Biblioteki Narodowej [KatBN] – https://katalogi.bn.org.pl/discovery/search?vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP [04.09.2021].

17 NUKAT – <http://katalog.nukat.edu.pl/search/query?theme=nukat> [15.08.2021].

18 WorldCat [WCat] – <https://www.worldcat.org/> [15.08.2021].

19 GoogleBooks [GB] – <https://books.google.pl/> [15.08.2021].

20 Consortium of European Research Libraries – CERL Thesaurus – https://data.cerl.org/thesaurus/_search [06.10.2021].

21 K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Wrocław 1953, *passim*.

22 A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 155–184 <https://rcin.org.pl/publication/39176> [26.04.2022]; por. K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza...*, s. 33.

źródła. Tytuły starodruków w przypisach podano zgodnie z zasadami przyjętymi w Bibliotece Narodowej²³, z wyjątkiem ligatur, które wyrażono za pomocą dwóch znaków, np. & = et, æ = ae itd.

Właściciel księgozbioru i jego krąg rodzinny

Jan Greczewski i jego żona Emerencjanna Bonarówna pochodzili ze znakomitych, niegdyś patrycjuszowskich rodów o niemieckich korzeniach, które w XVI wieku uzyskały nobilitację i weszły w szeregi polskiej szlachty. Krakowscy Bonerowie (Bonarowie) to rodzina dobrze znana, choć małżonka Jana Greczewskiego pochodziła z bocznej, słabo rozpoznanej pod względem genealogii linii tej rodziny²⁴. Być może łączyło ją coś z Janem Bonarem, pisarzem wójtowskim i radzieckim podlaskiego Bielska, notowanym w zachowanych aktach tego miasta z lat 1672–1700, który w roku 1678 występował jako wójt jurydyki plebańskiej („poświętleńskiej”)²⁵. Teodor Bonar, zapewne syn Jana, na początku XVIII wieku zasiadał w bielskiej ławie miejskiej²⁶. Obaj byli określani przez źródła mieszczańskim predykatem „sławetny” (*famatus*). Natomiast „urodzona” (*generosa*) Elżbieta Bonarówna wraz ze zmarłym przed 1690 rokiem mężem Janem Braumem (Braunem) dzierżyła wójtostwo we wsi Hołody w starostwie bielskim²⁷. Jej małżonek pochodził może z nobilitowanej w 1620 roku rodziny szwedzkich wygnańców, której członkowie zasilili patrycjat Elbląga, a potem sprawowali urzędy ziemskie na Warmii²⁸.

23 Biblioteka Narodowa. Przepisy katalogowania – <https://przepisy.bn.org.pl/przepisy-katalogowania/starodruki#2-strefa-tytulu-i-oznaczenia-odpowiedzialnosci> [24.11.2021].

24 K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 2, Lipsk 1839, s. 229 – <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/600679/display/PDF> [26.04.2022]; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1, Aaron – Boniccy, Warszawa 1899, s. 384 – <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/416466/display/PDF> [26.04.2022]; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, współudź. A. A. Kosiński, A. Włodarski, t. 1, Warszawa 1904, s. 304–305 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/56068> [26.04.2022]; J. Ptaśnik, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 1905, t. 7, s. 79–81 – <http://mbc.malopolska.pl/publication/15096> [26.04.2022].

25 AGAD, Księgi miejskie bielskie [Ks. m. biel.], nr 1, k. 6v, 23, 24, 525. Badacz podlaskich miast błędnie określił go wójtem innej z tamtejszych jurydyk, podzameckiej, mylnie też odczytując datę – 1618 zamiast 1678, zob. J. M. Szczerba, *Jurydyki i libertacje królewskich miast podlaskich do połowy XVII wieku*, „Studia Podlaskie” 1990, t. 1, s. 63, przypis 87 – <https://pbc.biaman.pl/publication/33192> [26.04.2022].

26 AGAD, Ks. m. biel., nr 1, k. 509, 515v, 521, 533, 541v. Zapiska z 1678 roku wspomina syna Jana Bonara, nie podając jednak jego imienia (ibidem, k. 23).

27 Zob. NGAB, f. 1708, op. 1, nr {?}, k. 570v–571v; por. AGAD, Metryka Koronna [MK], dz. XVII, Lustracje, nr 64, Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka XX. Czartoryskich [MN Kraków, B. Czart.], nr 1099, s. 571; s. 841.

28 Zob. AGAD, MK, nr 166, k. 26v–28; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. 2, s. 289; A. Boniecki, *Herbarz...*, t. 2, 1900, s. 115; por. M. Wagner, *Jan Wawrzyniec Braun – polski lekarz królewski z drugiej połowy XVII w.*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1992, t. 55, z. 3–4, s. 336, 345.

Greczewscy (niem. Grätsch, Gretsch) byli rodziną toruńską²⁹. Historyk Artur Semrau domyślał się, że mogła wywodzić się z Grodziska Wielkopolskiego (Grätz), a do Torunia przybyć z Elbląga lub Chełmna pod koniec średniowiecza³⁰. Autorem społeczno-majątkowego awansu tej rodziny był Andrzej (1501–1551), piwowar, kupiec, rajca i ławnik nowomiejski³¹. Dwaj jego synowie, Maciej (1528–1564) i Jan (1530–1587) sprawowali urząd burmistrza, natomiast trzeci, Andrzej młodszy (–1591), był ławnikiem nowomiejskim tak jak ojciec³². Żyjący w następnym stuleciu właściciel badanego księgozbioru, wnuk i syn Jana, sam również nosił to imię, a także ochrzcił nim swego syna. Jak bowiem zauważył Krzysztof Mikulski: „imię odgrywało w rodzinach [...] patrycjatu toruńskiego rolę bardzo ważnego nośnika tradycji genealogicznej [...] jako element rozpoznawczy poszczególnych gałęzi rodziny”³³. Najstarszy z owych Janów wraz z bratem Andrzejem juniorem, w uznaniu zasług otrzymali od Stefana Batorego w 1580 roku nobilitację i własny herb³⁴. Dokument był pieczętowany przez potomnych, a po przeprowadzce na Podlasie w 1664 roku został wpisany w akta grodzkie drohicke, co uczynił Jerzy Gretsch, syn Jerzego³⁵. Wkrótce potem ową oblatę przepisał w księgi brańskie jego stryjeczny brat,

29 Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, ф. 4, оп. 1, nr 52, s. 424, [J. K. Dachnowski], Pruski herbarz primarias illustrans paraphrasi genealogias aliaque decoris et honoris huic operi colorari a multo labore subministrans; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. 4, 1839, s. 278; S. Uruski, *Rodzina...*, t. 4, 1907, s. 371; T. Borawska, *Wykaz rodów szlachty Prus Królewskich z połowy XVII wieku (na podstawie herbarza J. K. Dachnowskiego)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1982, nr 18 (128), s. 157 – [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_\(128\)/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_\(128\)-s149-168/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_\(128\)-s149-168.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_(128)/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_(128)-s149-168/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1982-t18_(128)-s149-168.pdf) [26.04.2022].

30 A. Semrau, *Katalog der Geschlechter der Schöffensbank und des Ratsstuhles in der Altstadt Thorn 1233–1602*, „Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn” 1938, H. 46, s. 43 – <https://kpbc.umk.pl/publication/31393> [26.04.2022].

31 B. Herdzin, P. Oliński, *Inwentarz ksiąg Macieja Grätscha, burmistrza toruńskiego*, „Folia Historica Toruniensia” 2000, t. 1, s. 53; B. Herdzin, *Grätsch Andrzej (1501–1551)*, w: *Toruński Słownik Biograficzny* [TSB], pod red. K. Mikulskiego, t. 3, Toruń 2002, s. 83–84.

32 B. Herdzin, *Grätsch Maciej (1528–156)*, w: TSB, t. 3, s. 86–87; eadem, *Grätsch Jan (1530–1587)*, ibidem, s. 84–85; A. Kardas, *Elity władzy w Toruniu w XVII wieku. Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 2004, t. 91, z. 1, s. 132–134.

33 K. Mikulski, *Kryterium imionowe w badaniach nad genealogią patrycjatu toruńskiego w XIV–XVI wieku na przykładzie rodziny Hitfeldów*, w: *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej: prace ofiarowane profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięćciolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 317–318 – <https://kpbc.umk.pl/publication/31862> [26.04.2022].

34 S. Uruski, *Rodzina...*, t. 4, s. 371; A. Semrau, *Katalog der Geschlechter...*, s. 43.

35 AGAD, Kopicjana, nr 7, s. 329–338; AN Kraków, ZZG, nr 29, s. 111–112.

bibliofil Jan III³⁶. Ojciec tego ostatniego, Jan (Johann, Hans) II, współwłaściciel wraz z braćmi Jerzym i Danielem dóbr w Zakrzewku i Turznie był żonaty z Dorotą Amend, córką Jerzego, burmistrza toruńskiego³⁷. Majątek ów przejął później wspomniany Jerzy Gretsche junior, ożeniony z kolei z Polką, szlachcianką Elżbietą Dziegielewską (ślub w 1639 roku)³⁸. Ten związany był również z województwem brzesko-litewskim, gdzie brał udział w życiu sejmikowym w latach 1670–1672³⁹. Turzniańska gałąź rodziny przyjęła całkowicie ziemiański tryb życia⁴⁰.

Nie znamy daty narodzin właściciela badanego księgozbioru. Kwerenda w toruńskich ewangelickich księgach metrykalnych nie przyniosła rezultatu. W aktach kościoła mariackiego udało się tylko odnaleźć notatkę z 1641 roku o ślubie Krystyny, siostry Jana Greczewskiego, w której występuje imię ich zmarłego ojca⁴¹. Jeśli przyjmując, że ta gałąź Gretschtów związana była na stałe z ową parafią, można hipotetycznie założyć, że Jan III przyszedł na świat przed 1616 roku – datą najstarszych zachowanych zapisek o chrztach stamtąd. W uniwersyteckiej metryce Albertyny w Królewcu 16 stycznia 1623 roku zapisał się „Johannes Gretsche, Borussus”⁴². Źródło to określa tak również mieszkańców Prus Królewskich, w tym torunian⁴³, jest więc możliwe, iż chodziło o późniejszego Greczewskiego. Według danych z drugiej ćwierci XVIII wieku zaprzysiężeni studenci mogli mieć 15 lub 16 lat⁴⁴.

36 AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 562, 565–576.

37 G. Praetorius, *Carmen nuptiale, in honorem genere et virtute praestantis iuvenis Joannis Gretschi sponsi, nec non lectiss. pudicissimaeque virginis Dorotheae, amplissimi prudentissimique viri domini Georgii Amandi consulis Thoruniensis filiae, sponsae, Thorunii 1596* (cyt. za: BSE); B. Herdzin, *Grättsch Jan...*, s. 85, A. Kardas, *Elity władzy...*, s. 133; O Jerzym Amend zob.: M. Gumowski, *Herbarz patrycjatu toruńskiego*, Toruń 1970, s. 24; S. Salmonowicz, J. Dygdała, *O genealogiach patrycjatu toruńskiego XVI–XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne” 1977, t. 42, nr 3, s. 89.

38 [J. K. Dachnowski], *Pruski herbarz...*, s. 424; S. Uruski, *Rodzina...*, t. 4, s. 371; A. Kardas, *Elity władzy...*, s. 133, przypis 989.

39 Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею, т. 4, Акты Брестскаго земскаго суда, Вильна 1870, s. 109, 126, 146, 154 – <https://pbc.biaman.pl/publication/716> [26.04.2022].

40 M. Gumowski, *Herbarz...*, s. 70. Pomyłką jest przypisanie tutaj tej gałęzi rodu spolszczenia nazwiska na „Gręzowski”, co wyniknęło z powtórzenia błędu Juliusza Ostrowskiego, a ten z kolei zapewne z opatrzonego odczytania herbarza Niesieckiego, gdzie nazwisko to sąsiaduje z opisem herbu Gretz, por. J. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, cz. 1, Warszawa 1897–1906, s. 163, nr 906 (przez M. Gumowskiego błędnie zacytowany jako nr 936) – <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/416374/display/Default> [26.04.2022]; K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. 4, s. 278.

41 Ibidem, EGW StM Toruń, nr 21, s. 115. O śmierci ojca świadczy podany przy nim skrót „s.” – od niem. *selig* – tu: „zmarły, świętej pamięci”.

42 *Die Matrikel und die Promotionsverzeichnisse der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 1544–1829*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1544–1656*, hrsg. von G. Erler, Leipzig 1910, s. 266 – <https://pbc.gda.pl/publication/14511> [26.04.2022].

43 Por. np. ibidem, s. 159, 205, 266, 394, 401, 462.

44 Ibidem, s. LXXXVII.

Natomiast na tej samej stronie metryki z 1623 roku występuje określenie *minorrennis*, które oznacza osobę małoletnią. Zapisany bez tej adnotacji student miał widocznie odpowiedni wiek, czyli urodził się około 1606–1607 roku. Byłoby to prawdopodobne, gdyż mijała wówczas dekada od ślubu rodziców naszego Gretscha (1596)⁴⁵. Lecz wówczas należałoby też przyjąć, że doczekał on ostatniego dziecka w wieku 80 lat (1687), co nie zdarza się często.

Nie wiadomo, kiedy dokładnie Greczewscy trafili na Podlasie. Miało to miejsce jeszcze przed najazdem szwedzkim (1655–1660). Jak wiadomo, „szczególne stosunki łączyły patrycjat miast pruskich z litewskimi Radziwiłłami”⁴⁶, a po potopie kilka innych rodzin toruńskich patrycjuszy udało się pod skrzydła księcia Bogusława, protektora ewangelików. Greczewscy również mieli związki z tym wielmożą. Wspomniana siostra Jana, Krystyna, była od 1641 roku żoną Macieja Apollosa Starzyńskiego (zmarł około 1659/1660), kalwińskiego kaznodziei w radziwiłłowskim Węgrowie, wcześniej w Orli, niegdyś uczestnika sławnego Colloquium Charitativum w Toruniu (1645)⁴⁷. Sam Greczewski lub jego syn i imiennik – tu określony jako Gryczewski – jeszcze w lutym 1655 roku oblatował w podlaskim Brańsku pismo w interesie Bogusława Radziwiłła – chodziło o zapłatę zaległego żołdu dowodzonemu przez niego regimentowi⁴⁸. Rok wcześniej w brańskich księgach zapisał się szlachcic Krzysztof Gryczewski, będący świadkiem zeznania woźnego w pewnej sprawie. Mógł to być syn Jana Greczewskiego, notowany w późniejszych latach⁴⁹. Greczewski senior miał dobre kontakty wśród klienteli Radziwiłłów, a jednocześnie elity ziemi bielskiej, o czym świadczy sytuacja parę lat późniejsza. W 1661 roku, pomagając siostrze w procesie o dług z Żydem z Orli, poddanym radziwiłłowskiemu, otrzymał – choć może nie bezinteresownie – wsparcie ze strony chorążego

45 G. Praetorius, *Carmen nuptiale...* (cyt. za: BSE).

46 K. Mikulski, *Szlachta i patrycjat w Prusach Królewskich w XV–XVIII wieku – próba określenia wzajemnych relacji*, w: *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI–XVIII wieku*, red. J. Wijaczki, Kielce 1997, s. 106 – <https://kpsc.umk.pl/publication/31865> [26.04.2022].

47 AP Toruń, EGW StM Toruń, nr 21, s. 115; J. Greczewski senior do K. Starzyńskiej, Orla 25 XI 1661, AGAD, Archiwum Radziwiłłów [AR], dz. V, nr 4696, s. 4; K. Starzyńska do B. Radziwiłła, s.l., s.d. [1661], ibidem, nr 15028, s. 8; J. Niewiarowski do B. Radziwiłła, Łochów 13 X 1660, ibidem, nr 10457, s. 6–7 (zob. M. Gochna, „Porządki jako największe i najlepsze”. *Bogusław Radziwiłł w dziejach Węgrowa – rola magnata w funkcjonowaniu miasta prywatnego*, Węgrów 2016, s. 123, przypis 519); Z. Trawicka, *Działalność polityczna i reformacyjna Piotra Kochlewskiego*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1963, t. 8, s. 142 – <https://rcin.org.pl/publication/21857> [26.04.2022]; B. Radziwiłł, *Autobiografia*, wyd. T. Wasilewski, Warszawa 1979, s. 349; U. Augustyniak, *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2009, s. 277.

48 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 39, k. 51–51v; AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 345.

49 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 148, k. 388; AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 340; por. ibidem, s. 736.

bielskiego Mikołaja Skaszewskiego, trybuna tutejszej szlachty oraz wziętych miejscowych prawników⁵⁰.

Swój los Greczewski związał jednak nie z Radziwiłłami, lecz z królową Ludwiką Marią. Ta w 1658 roku wynagrodziła go za „znaczne i ustawiczne zasługi”⁵¹ nadaniem trzech włók w Putyskach (dziś Puciska koło Hajnówki). Owa dopiero powstająca wioska wchodziła w skład leśnictwa bielskiego, którego Jan był wówczas pisarzem prowentowym. Z donacji dowiadujemy się, że pracował na rzecz monarchini „przez kilkanaście lat [...] w pomienionym starostwie i leśnictwie bielskiem”⁵². Możliwe zatem, że skierowała go tam niedługo po tym, gdy w 1646 roku Władysław IV zapisał jej oprawę m.in. na dobrach bielskich⁵³. Stanowisko pisarza prowentowego objął później, być może po zajeździe tej królewskiej na rzecz Ludwiki Marii w 1652 roku. Ten radykalny krok ze strony dworu królewskiego był pokłosiem konfliktu z Hieronimem Radziejowskim, drugim mężem tutejszej dzierżawczyni Elżbiety Słuszcanki, *primo voto* Adamowej Kazanowskiej⁵⁴. Wcześniej, w roku 1651, funkcję pisarza prowentowego sprawował tu szlachcic Tomasz Snarski związany z magnatką⁵⁵. Słuszcanka wprowadziła dalej dzierżyła te dobra, lecz pod czujnym okiem dbającej o swój interes królewskiej małżonki⁵⁶. Nadanie dla Greczewskiego w marcu 1658 roku zbiegło się niemal w czasie z wydzierżawieniem leśnictwa bielskiego dla Krzysztofa Sapiehy, mogło być więc swego rodzaju zabezpieczeniem dla wiernego sługi dworu królewskiego⁵⁷. Jan III Gretsch wystarał się jeszcze o potwierdzenie owej daniny przez króla, które otrzymał z datą 5 czerwca 1659. Oryginalny dokument wkrótce utracił podczas niszczycielskiego najazdu wojsk moskiewskich na Podlasie na przełomie lat 1659/1660, lecz szczęśliwie oblatował go wcześniej w aktach brańskich. Dzięki swej zapobiegliwości zdobył kopię przywileju, przy pomocy której mógł

50 J. Greczewski senior do K. Starzyńskiej, Orla 25 XI 1661, AGAD, AR, dz. V, nr 4696, s. 1.

51 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 40, k. 366v. Przywilej Ludwicy Marii dla J. Greczewskiego seniora i jego żony E. Bonarówny, Warszawa, 26 III 1658; odpis w: AN Kraków, ZZG, nr 19, s. 996.

52 Ibidem.

53 Zob. *Volumina legum* [VL], wyd. J. Ohryzko, t. 4, Petersburg 1859, s. 46 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/47936> [26.04.2022]; AGAD, MK, nr 189, k. 605v.

54 Zob. *Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, wyd. K. W. Wóycicki, t. 2, Warszawa 1846, s. 208 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/55846> [26.04.2022].

55 AGAD, MK, Księgi Referendarskie [Ks. Ref.], nr 9, k. 116; por. protestację T. Snarskiego w imieniu E. Słuszcanki z 1655 r., NGAB, f. 1708, op. 1, nr 39, k. 65v.

56 Por. Z. Ćwiek, *Z dziejów wsi koronnej XVII wieku*, Warszawa 1966, s. 54.

57 Zob. M. Nagielski, *Sapieha Krzysztof Franciszek (1623–1665)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* [PSB], t. 35, Wrocław 1994, s. 73.

uzasadnić swoje prawo do tej ziemi przed lustratorami, rewidującymi podlaskie dobra królewskie kilka lat później⁵⁸.

W międzyczasie, w roku 1661, Greczewski z żoną wydzierżawili wieś Sobótkę (dawniej Sobocze) niedaleko Bielska od cześnika bielskiego Apollona Mokrzeckiego, gdzie przenieśli się z całym dobytkiem. Rychło jednak doszło do sporu między dzierżawcami a właścicielami na tle finansowym. Mokrzeccy oskarżali Greczewskich o niewywiązanie się z umowy, w końcu zdecydowali się na zbrojny zajazd Sobótki i wypędzenie z niej niechcianych lokatorów. Nastąpiło to w lipcu 1662 roku, przy czym obeszło się bez rozlewu krwi, choć napadnięci zostali znieważeni, obrabowani i przez kilka dni byli trzymani pod strażą⁵⁹. Proces wytoczony agresorom ciągnął się kilka lat. Dzięki niemu powstał rejestr utraconych w Sobótkce ruchomości, w tym katalog książek, oblatowany przez Jana Greczewskiego juniora w Brańsku w 1667 roku⁶⁰. Niestety nie wiadomo, kto ostatecznie zwyciężył w sądowej batalii i czy przybyšom z Prus Królewskich udało się odzyskać zagrabione mienie.

Kolekcjonowanie książek w rodzinie Gretschów nie było zjawiskiem nowym. Interesujący księgozbiór miał już Maciej, przedwcześnie zmarły w 1564 roku prastryj Jana III, o którym była mowa wyżej⁶¹. Żyjący również w XVI wieku krewny lub przodek żony Jana, Emerencjanny, Franciszek Bonar (zm. 1552), także posiadał prawdopodobnie bogaty zbiór ksiąg⁶². Ciekawą zapewne bibliotekę pozostawił po sobie również szwagier Greczewskiego, Maciej Apollon Starzyński. Księgozbiór, zgodnie z wolą męża, wdowa przekazała Bogusławowi Radziwiłłowi:

Biblioteka też nieboszczyka dobrodzieja jest piękna, którą ja na dyspozycją W. Ks. M. zostawuję, bo i nieboszczyk tego sobie życzył, aby w domu przezacnym radziwiłłowskim się ostała i niemało za nią wydał⁶³.

Potwierdza się cytowana wyżej opinia o szczególnym zamiłowaniu różnowierców do książek. Pomimo dysydenckich tradycji zarówno we własnej rodzinie, jak

58 AGAD, dz. XVIII, nr 64, s. 582–583.

59 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 153, k. 525–525v, 543v; nr 45, k. 324–324v, 336.

60 Ibidem, nr 45, k. 322v–323v.

61 B. Herdżin, P. Oliński, *Inwentarz ksiąg...*, s. 53–57; K. Maleczyńska, *Z dziejów księgozbiorów mieszczańskich w Polsce 1506–1572*, Wrocław 1991 (Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 1157; Bibliotekoznawstwo, nr 14), s. 22, 26–27, 47, 49, 53.

62 K. Maleczyńska, *Z dziejów...*, s. 26; o nim zob. W. Budka, *Bonar Franciszek (zm. 1552)*, w: PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 295–296.

63 K. Starzyńska do B. Radziwiłła, s.l., s.d., AGAD, AR, dz. V, nr 15028, s. 5–6.

i u małżonki⁶⁴, a może też studiowania w królewieckiej Albertynie, Jan III Gretsch dokonał prawdopodobnie konwersji na katolicyzm. Wiadomo, że w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, mieszkając w Andriankach, Greczewscy uczęszczali do kościoła w Boćkach⁶⁵. Począwszy od 1680 roku dysponujemy metrykami katolickimi z Łubina, o których będzie jeszcze mowa. Także kilka tomów o tematyce religijnej utraconych w 1662 roku sugeruje przejście na konfesję rzymską. Może więc dlatego pomimo powinowactwa z księżącym kaznodzieją Greczewski nie szukał zatrudnienia w latyfundiach Radziwiłłów, ale w dobrach królewskich, zarządzanych przez katolików⁶⁶.

Jan senior zwieńczył swą karierę w administracji podlaskich królewskich stanowiskiem podstarościego bielskiego, które sprawował przy dzierżawcy Janie Kazimierzu Kowalkowskim w latach 1665–1666⁶⁷. Być może utracił tę funkcję dopiero po śmierci królowej Ludwiki Marii w 1667 roku oraz przejściu starostwa i leśnictwa bielskich w ręce Branickich. Niedługo potem znalazł nowego patrona w osobie kasztelana lubelskiego Zygmunta Szczęsnego Parysa. Greczewski był przez pewien czas (wzmianki w latach 1669–1672) jego „starostą dubińskim”, czyli administratorem posapieżyńskich dóbr Dubno w ziemi bielskiej⁶⁸. Magnat ów korzystał też z usług Jana Greczewskiego jako zastępcy prawnego⁶⁹. Greczewski wciąż czuł się związany z rodzinnymi stronami, bo jeszcze w latach siedemdziesiątych określał siebie jak mieszkańca (łac. *incola*) województwa chełmińskiego⁷⁰. W 1671 roku kupił od Bobrownickich prawem zastawu czwartą część Andriank w ziemi drohickiej, gdzie przez pewien czas zamieszkał wraz z żoną i trzema synami: Janem juniorem, Andrzejem i Krzysztofem⁷¹. Niestety i tutaj rodzinę prześladował pech, trafili bowiem na złego sąsiada Samuela

64 Zob. S. Uruski, *Rodzina...*, t. 1, s. 304–305; J. Ptaśnik, *Bonerowie*, s. 80; Z. Pietrzyk, *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997 (Bibliotheca lagellonica. Fontes et Studia, t. 7), s. 70.

65 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 49, k. 348v (1672).

66 A. Kazanowski i E. Słuszczyńska byli m.in. fundatorami klasztoru karmelitów w Bielsku, zob. J. M. Szczerba, *Jurydyki i libertacje...*, s. 26.

67 NGAB, f. 1708, nr 159, k. k. 208v; nr 160, k. 106; AN Kraków, ZZG, nr 19, s. 1300. Kowalkowski był dzierżawcą starostwa i leśnictwa bielskiego od 1664 roku; NGAB, f. 1708, op. 1, nr 159, k. 242.

68 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 165, k. 346–346v; nr 167, k. 88; nr 49, k. 73.

69 Ibidem, nr 167, k. 172.

70 AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 632, 674.

71 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 168, k. 506–506v, 605; AN Kraków, ZZG, nr 13, s. 213–215; AGAD, Kapićjana, nr 21, s. 422–423, 428–429; ASK, dz. I, nr 70, k. 120v, 186, 371, 439v, 449 (spisy podatku poglównego województwa podlaskiego z lat 1673–1674). O synach zob. AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 670, 736. W źródłach sądowych zazwyczaj wymieniano synów w porządku starszeństwa, stąd wniosek, że zapisany przed Janem juniorem Andrzej był starszy. Krzysztofa być może zapisano już w aktach brańskich w 1654 roku; zob. ibidem, s. 340.

Krasnodębskiego, który nawet groził Andrzejowi śmiercią⁷². Dlatego przed 1676 rokiem Greczewscy scedowali zastaw na innego Krasnodębskiego, Marcina, i powrócili do Putysk⁷³. Parę lat później (1679) Jan junior otrzymał od ojca donację na dobra w Hukowiczach w starostwie bielskim i w „nowinach” Nowego Berezowa w tamtejszym leśnictwie oraz udziały w młynie tej pierwszej wsi⁷⁴. Dobra te Greczewski senior uzyskał zapewne po 1664 roku, ponieważ nie wspomina się o nich w lustracji⁷⁵. Po 1676, a przed 1680 rokiem zmarła Emerencjana z Bonarów, ponieważ pod tą drugą datą niemłody już Jan III Gretsch stanął na ślubnym kobiercu z miejscową szlachcianką Heleną Borowską⁷⁶. Ona zapewne wniosła mu w posagu dobra dziedziczne w Łubinie Kościelnym, które następnie powiększył poprzez różne transakcje⁷⁷. W 1683 roku zamienił z podsędkiem bielskim Kazimierzem Kanigowskim trzy włóki w Putyskach na ziemię w Łubinie⁷⁸. Z nową małżonką doczekał się jeszcze czworga dzieci: Franciszka (ur. 1681), Marianny (ur. 1683), Teofili (ur. 1685) i Antoniego (ur. 1687)⁷⁹. Warto zauważyć, że chrzestnymi większości z nich były znaczące osobistości ze szlachty ziemi bielskiej, jak wspomniany podsędek, potem sędzia ziemski Kazimierz Kanigowski, podczaszy podlaski i major wojsk królewskich Jan Kazimierz Żelski oraz jego bratowa łowczyzna trocka Jadwiga Ludwikowa Żelska czy wreszcie regent kancelarii grodzkiej brańskiej Aleksander Gąsowski, który później miał zwieńczyć swą karierę podkomorstwem⁸⁰. Dzieciństwo przeżyły tylko córki, obaj chłopcy zmarli przed rokiem 1689. Wówczas dobiegający kresu życia Greczewski scedował na Jana juniora prawa do sumy 1500 zł, za co ten zobowiązał się nie tylko dochować ojca, ale też zaopiekować się po jego śmierci siostrami⁸¹. W pierwszej połowie 1690 roku Jan Greczewski załatwiał jeszcze

72 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 49, k. 348v.

73 AGAD, Kapicjana, nr 22, s. 371–372; MN Kraków, B. Czart., nr 1099, s. 843.

74 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 174, k. 670, 673v.

75 Por. AGAD, MK, dz. XVIII, nr 64, s. 577; ASK, dz. I, nr 70, k. 371. Być może miało to miejsce jeszcze wtedy, gdy Greczewski był podstarościm bielskim, nie udało się jednak odnaleźć stosownych dokumentów.

76 Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta stanu cywilnego parafii Łubin Kościelny (mikrofilmy) [AP Białystok, ASC Łubin Kościelny (mf.)], nr 1, k. 141v. Za pomoc w dotarciu do tego źródła serdecznie dziękuję Jakubowi Dobrzyńskiemu z Uniwersytetu w Białymstoku.

77 Zob. NGAB, f. 1708, op. 1, nr 176, sk. 948, k. 474; nr 177, k. 159v; nr 55, k. 59v.

78 Ibidem, nr 52, k. 144–145v; nr 176, k. 474; nr 177, k. 159v. Jeszcze w 1692 r. ta część Putysk zwała się Greczewszczyzna, zob. AGAD, Księgi grodzkie brańskie, nr 52, k. 152.

79 AP Białystok, ASC Łubin Kościelny (mf.), nr 1, k. 50v–51, 54v, 60v, 68v.

80 Zob. AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 725; *Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 165–166, 170, 199.

81 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 190, k. 587v.

sprawy rodzinne żony Heleny. Przez nie znów popadł w sąsiedzki konflikt, tym razem z Piotrem Łubą, synem podwojewodziego podlaskiego⁸². Wkrótce jednak, chyba jeszcze w tym roku, Greczewski zmarł. Helena Borowska już w lutym 1691 roku wyszła ponownie za mąż za Kazimierza Niwińskiego⁸³.

Syn i imiennik Jana Greczewskiego poszedł w ślady ojca – na przełomie XVII i XVIII wieku był pisarzem prowentowym leśnictwa bielskiego (wzmianki z lat 1700 i 1702)⁸⁴. Ostatni raz w metrykach z Łubina Jan junior pojawił się pod koniec listopada 1700 roku⁸⁵, potem chyba pozbył się dóbr w tej wsi. O Krzysztofie Greczewskim wiemy tylko tyle, że w 1686 roku był żonaty z Konstancją Lisowską⁸⁶. Nie udało się ustalić dalszych losów Andrzeja. Co zaś do córek Jana seniora z drugiego małżeństwa, Marianna została wydana w 1708 roku za Stanisława Wojtkowskiego, a Teofila w 1714 roku za Walentego Niwińskiego⁸⁷. Obaj ich mężowie należeli do miejscowej drobnej szlachty, wśród której w XVIII wieku „rozplynęli się” Greczewscy.

Źródło informacji o księgozbiorze

Katalog ksiąg to tylko jedna z części inwentarza oblatowanego w 1667 roku. Oryginał dokumentu najprawdopodobniej się nie zachował, nic nie wiadomo o domowym archiwum Greczewskich i jego losach. Pierwsza część rejestru została zatytułowana: „Wydatek pieniędzy gotowych, część za wiadomością samego jmp. Apollona Mokrzeckiego, cześnika ziemie bielskiej, jako i samej jmp. Jadwigi Brzostowskiej małżonków, tak pierwszej, jako i drugiej raty w roku 1661 i 1662 *ad ultimam diem Maii Anni suprascripti*”⁸⁸. Treść odpowiada tytułowi – na kilku stronicach skrupulatnie wyliczono kolejne kwoty, które wyłożył z własnej kiesy Greczewski nie tylko na poczet sumy umownej, ale też na różne zachcianki właścicieli, na utrzymanie Sobótki, a nawet dla wojska przemaszerowującego wówczas przez te okolice. Po tym spisie następuje katalog książek,

82 Ibidem, nr 57, k. 265–265v, 287.

83 AP Białystok, ASC Łubin Kościelny (mf.), nr 1, k. 150.

84 AGAD, MK, Ks. Ref., nr 21, s. 139; nr 32, k. 19, 41; M. Woźniakowa, *Księgi Referendarii Koronnej z czasów saskich. Sumariusz*, t. 1, (1698–1732), Warszawa 1969, s. 49, 66; M. Borucki, *Temida staropolska: szkice z dziejów sądownictwa Polski szlacheckiej*, Warszawa 1979, s. 165.

85 AP Białystok, ASC Łubin Kościelny (mf.), nr 1, k. 102.

86 AN Kraków, ZZG, nr 15, s. 736.

87 AP Białystok, ASC Łubin Kościelny (mf.), nr 1, k. 159v, 161.

88 NGAB, f. 1708, op. 1, nr 45, k. 321–322v.

po nim zaś krótki „Registr bydła, które zostało w Sobótce”⁸⁹. Tu wbrew tytułowi opisano całą trzodę: woły, krowy i cielęta, a także owce i jagnięta, kozy, świny, wieprze i prosięta. Na koniec spisu niefortunny dzierżawca niezbyt pochlebnie dla mieszkańców wioski wspominał zbiorczo „inszych rzeczy różnych tak wiele, co chłopci wykradli w Sobótce z spichlerza i z gumna różnemi czasy”, które wycenił na 60 złotych⁹⁰. Całość inwentarza wieńczył własnoręczny podpis Jana Greczewskiego powtórzony w obłacie.

Spis książek został skonstruowany według ówczesnej praktyki z podziałem na trzy grupy pod względem formatu (*in folio*, *in quarto* oraz *in octavo et duodecimo*), nie zaś tematycznie, chronologicznie czy proveniencyjnie⁹¹. Rejestr sporządzono po polsku i po łacinie, być może częściowo lub w całości z pamięci, na co wskazują zapisy typu *liber Gallicus*, powtórzenia i pomyłki co do formatu pojedynczych pozycji. Opis poszczególnych książek bywa niedokładny i pobieżny, zdarzają się też znaczące przekręcenia tytułów i nazwisk autorów, które być może są dziełem osoby przepisującej dokument do akt grodzkich. Bardzo prawdopodobne, że podpisek urzędu grodzkiego nie posiadał dostatecznej wiedzy i wyrobienia językowego, by wiernie oddać treść spisu książek. Wątpliwe, aby była to wina charakteru pisma Greczewskiego, ponieważ znany jest wcześniejszy o parę lat, własnoręcznie przezeń skreślony list do siostry, który jest napisany starannie i czytelnie⁹². Co zresztą nie dziwi, wziąwszy pod uwagę, że Jan III Gretsck był swego czasu pisarzem prowentowym w dobrach królewskich.

Katalog liczy 68 pozycji, z których dwie ostatnie nie były *stricto* księgami⁹³. Wymieniono tam bowiem „książki kamienne”, czyli „woskowe tabliczki do notowania (łac. *pugillares*)”⁹⁴ oraz „herby na kitajce malowane” – może przedstawiające rodzinne godła Gretschów⁹⁵ i Bonarów. Wśród pozostałych 66 tomów

89 Ibidem, k. 323v.

90 Ibidem.

91 Analogicznie było np. w przypadku spisu książek Macieja Grecza czy też sędziego ziemskiego michałowskiego Franciszka Józefa Bajerskiego (zm. 1732), zob. W. Nowosad, *Franciszek Józef Bajerski, sędzia ziemski michałowski, i inwentarz jego majątku z 1733 r.*, „Klio” 2020, t. 54, nr 3, s. 164 – <https://doi.org/10.12775/KLIO.2020.052> [26.04.2022].

92 J. Greczewski senior do K. Starzyńskiej, Orla 25 XI 1661, AGAD, AR, dz. V, nr 4696, s. 1–3.

93 KK, k. 323v.

94 F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 3, Kotar–Kysz, Kraków 1966–1969, s. 271.

95 „Herb [Gretschow – EK] wyobraża tarczę 3-polową, z większym polem u góry i z dwoma mniejszymi u dołu, przy czym w jednym złotym polu ma dwie czarne głowy orle, w drugim białym polu trzy kule złote, a w trzecim białym polu trzy poziome pasy czerwone. W klejnocie nad koroną sterczą dwa rogi bawole złote i półczarne na przemian, labry złote, srebrne i czarne” – M. Gumowski, *Herbarz...*, s. 68. Różni się w detalach od niego opis podany przez Bonieckiego (*Herbarz...*, t. 7, s. 57),

jest sześć powtórzeń, z których jedno z pewnością świadome i zamierzone, pozostałe zaś być może powstałe na skutek pomyłki.

Według katalogu ksiąg wydanych najbardziej okazałe, w „dwójce”, Greczewscy posiadali siedem, 17 w „czwórce”, najwięcej zaś w „ósemce” i „dwunastce” – aż 42⁹⁶. W rzeczywistości było chyba nieco inaczej, ponieważ prawdopodobnie zaszło kilka pomyłek. Jeden tom zamiast *in quarto* był *in octavo* (pozycja nr 18 w rejestrze), trzy natomiast umieszczone w kategorii najmniejszych (nr 42, 58 i 60) w istocie wyszły „w czwórce”. Taki rozkład nie jest zaskakujący, zważywszy nie tylko na ceny i podaż, ale też na praktyczność mniejszych formatów⁹⁷.

Język, proveniencja i atrybucja druków

W księgozbiórze Greczewskiego dominowały pozycje w języku łacińskim, których znajdowało się w nim 40 (61%). Oprócz nich sporo było niemieckich (14 – 21%), o połowę mniej polskich (7 – 11%) i jedna prawdopodobnie francuska (1%). Całości dopełniało kilka książek wielojęzycznych (6%): trzy dwu- (dwie łacińsko-greckie, jedna łacińsko-niemiecka) i jedna trójjęzyczna (łacińsko-niemiecko-polska)⁹⁸.

Kraju pochodzenia nie udało się jednoznacznie lub w ogóle ustalić dla 25 ksiąg, dla 21 ksiąg, czyli prawie 1/3 wszystkich. Spośród nich 9 to popularne prace, które wydawano w różnych państwach. W przypadku reszty trudno nawet w przybliżeniu zaproponować miejsce wydania.

Najwięcej spośród książek o ustalonej proveniencji pochodziło z kręgu kultury niemieckiej – 23. Wśród nich większość stanowiły tomy z samych Niemiec – 18, w tym: sześć z Frankfurtu nad Menem oraz pojedyncze egzemplarze z Hanoweru, Jeny, Lipska, Magdeburga i Wittenbergi. Kilka wychodziło w paru niemieckich miastach. Jedna została wydana w pomorskim Szczecinie, dwie w pruskim Królewcu, kolejne dwie w szwajcarskiej Bazylei. Dziewięć spośród pozycji drukowanych w różnych krajach mogło wyjść w jednym z miast

niewielki inny też widzimy na odrysie u J. K. Dachnowskiego (Pruski herbarz..., s. 424) i wzorującego się na nim Niesieckiego (*Herbarz...*, t. 4, s. 278).

96 Odliczając być może omyłkowe powtórzenia odpowiednio: 7, 16 i 38.

97 Zob. A. Brückner, *Encyklopedia staropolska*, t. 1, A – M, Warszawa 1939, kol. 733, s.v. *Książka* – <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/publication/11281> [26.04.2022]; H. Szejnowska, *Książka drukowana XV–XVIII wieku. Zarys historyczny*, Warszawa 1987, s. 38, 154, 165; por. F. K. Rutowski, *O nadużyciach drukarzy, i wadach druku*, „Biblioteka Warszawska” 1844, t. 1, s. 641 (o zaletach książek w „ósemce”) – <https://rcin.org.pl/publication/114064> [26.04.2022].

98 Po odliczeniu możliwych omyłkowych powtórzeń – 36 łacińskich i 13 niemieckich, reszta bez zmian.

Cesarstwa (w tym Pomorza i Śląska) lub Szwajcarii. Co do kolejnych sześciu druków napisanych po niemiecku o nieustalonym miejscu wydania zachodzi uzasadnione podejrzenie, że powstały w którymś z państw tego języka. A zatem maksymalna liczba ksiąg z krajów niemieckich może wynosić nie 23, a nawet 38.

W Rzeczypospolitej wydanych zostało co najmniej 13 pozycji. Po cztery przypadały na oficyny krakowskie i gdańskie. Pojedyncze tomy wydrukowano w Lesznie i Poznaniu. Jedna wyszła albo w Krakowie, albo w Warszawie. Inna zaś bądź w Warszawie, bądź w Toruniu. Jeszcze inna, w której nie podano miejsca wydania, mogła pochodzić z jednej z krakowskich drukarni. Kolejna, należąca do pozycji o trudnym do ustalenia pochodzeniu mogła być wydana w Krakowie lub w Gdańsku, następne trzy zaś w tym drugim mieście. Gdyby w istocie wszystkie te tomy pochodziły z Rzeczypospolitej, ogólna liczba polskich edycji wzrosłaby do 17.

Greczewski miał ponadto trzy książki wydrukowane w Zjednoczonych Prowincjach Niderlandów – dwie z Amsterdamu i jedną z Lejdy. Miejsmem wydania dwóch innych były Niderlandy Hiszpańskie, a konkretnie Antwerpia. Po dwie wyszły też we Włoszech (Brescia i Wenecja) oraz we Francji (obie w Paryżu). Dla 11 pozycji wychodzących w różnych krajach, w grę wchodziły Francja, Zjednoczone Prowincje Niderlandów, Niderlandy Hiszpańskie, Włochy, Anglia, Węgry (dzisiejsza Słowacja), a nawet Hiszpania.

W badanym rejestrze ksiąg spotykamy tylko sześć dzieł autorów starożytnych, za to zawierały one pisma cenionych klasyków. Były to uwagi Cycerona o retoryce, komedie Plauta, satyry Juwenalisa i Persjusza (w jednym tomie), gramatyka Donata, dzieła historyczne Justynusa i Wiktora (w jednym tomie) oraz łaciński przekład bajek jedyne go Greka w tym zestawieniu – Ezopa. Greczewski posiadał również komentarze późniejszych twórców do starożytnych dzieł: bizantyńskiego biskupa Leona Magentinoso do *De interpretatione* (gr. *Peri hermēneias*) Arystotelesa oraz włoskiego historyka i filozofa Scipione Ammirato do ustępów o polityce u Tacyta. Warto też wspomnieć niemiecki przekład *Trojanek* Seneki zawarty w zbiorze poezji Martina Opitza oraz dzieło Andreasa Diethera – podręcznik pisania listów na wzór Cycerona.

Pochodzenia autorów nie udało się ustalić wobec dziesięciu pozycji (15% wszystkich). Trzy księgi (4,5%) uznać można za „bezautorskie”, ponieważ zawierały wydanie konstytucji sejmowych i traktatów pokojowych. Jakkolwiek przynależność narodowo-etniczna w epoce nowożytnej bywała rzeczą skomplikowaną, czego dowodem choćby sam Greczewski, można pokusić się o ustalenie jej dla autorów 53 pozycji z jego księgozbioru. Jak już wiemy, sześć dzieł (9% wszystkich)

napisali starożytni. Wśród pozostałych przeważali twórcy z kręgu kultury niemieckiej – odpowiadali łącznie za 23 pozycje (35%). Sześciu spośród nich trudno jednoznacznie zaszeregować, ponieważ byli obywatelami Rzeczypospolitej albo posiadali związki z nią lub ziemiami o silnych wpływach polskich. Pierwszy, Bartłomiej (Bartholomäus) Keckermann, rodowity gdańszczanin, nauczał w tamtejszym Gimnazjum Akademickim⁹⁹. Drugi, Paul Gulden, znany też jako Paweł Guldeniusz, urodził się wprawdzie w Królewcu, ale osiadł w Toruniu, gdzie zasłynął jako farmaceuta, został też aptekarzem królewskim¹⁰⁰. Trzeci – Martin Opitz – większość życia spędził na Śląsku, ale schronił się przed wojną w Toruniu, a potem w Gdańsku, gdzie zmarł¹⁰¹. Kolejny – Rotger zum Bergen – to Inflantczyk, sekretarz króla Władysława IV, który tworzył potem w Prusach Książęcych¹⁰². Pomorzanie ze Słupska, luterański pastor Andreas Pröle, to postać mało znana¹⁰³. Jeszcze mniej wiadomo o Peterze Lange z Królewca, który opracował swój krótki „dyskurs polityczny” w szczecińskim Pedagogium pod kierunkiem słynnego uczonego Johanna Micraeliusa (1597–1658)¹⁰⁴. Autorami sześciu pozycji (9% wszystkich), z których jedna była pracą zbiorową, byli Polacy. Dalej uplasowali się Włosi i Niderlandczycy mający po cztery książki (po 6%). Francuzi i Hiszpanie napisali po trzy księgi (4,5%), Grecy dwie (3%), po jednej (1,5%)¹⁰⁵ zaś Anglik i Duńczyk.

99 Zob. B. Nadolski, *Życie i działalność naukowa uczonego gdańskiego Bartłomieja Keckermanna. Studium z dziejów Odrodzenia na Pomorzu*, Toruń 1961, passim.

100 Zob. W. W. Głowacki, *Pierwszy polski słownik farmaceutyczny i jego autor – Paweł Guldeniusz*, Toruń 1953, passim – <https://kpbc.ukw.edu.pl/publication/14345> [26.04.2022].

101 Zob. S. Salmonowicz, *Marcin Opitz a środowisko intelektualne toruńskie lat trzydziestych XVII w.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1977, z. 11 (74), s. 53–70 – <https://kpbc.umk.pl/publication/12147> [26.04.2022].

102 Zob. F. Schwartz, *Bergen, Rotgerzum*, w: *Altpreußische Biographie*, Hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Christian [Anton Christoph] Krollmann, Bd. 1, *Abegg-Malten*, Königsberg 1941, s. 50; T. Oracki, *Krzysztof Kaldenbach – zapomniany miłośnik języka i kultury polskiej (przyczynek do dziejów piśmiennictwa polskiego w Królewcu w XVII wieku)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1965, z. 2, s. 191 – [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1965-t-n2/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1965-t-n2-s185-196.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1965-t-n2/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1965-t-n2-s185-196/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1965-t-n2-s185-196.pdf) [26.04.2022]; E. Kotarski, *Poezja Krzysztofa Kaldenbacha w kręgu „Orbis Poloni”*, w: idem, *Dziedzictwo i tradycja. Szkice o literaturze staropolskiej*, Gdańsk 1990, s. 88.

103 Z. Szultka, *Studia nad piśmiennictwem „starokaszubskim” w szczególności Michała Brüggemanna alias Pontanusa albo Mostnika*, cz. 2, „Slavia Occidentalis” 1989–1990, t. 46–47, s. 226.

104 Zob. pozycja nr 10 rejestru ksiąg; o Micraeliusie: von Bülow [imię niepodane], *Micraelius, Johann*, w: *Allgemeine deutsche Biographie*, Bd. 21, *Kurfürst Maximilian I – Mirus*, hrsg. durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften, Leipzig 1885, s. 700–701 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/488405> [26.04.2022].

105 Dane procentowe zostały przybliżone w ten sposób, że gdy pierwsze miejsce po przecinku dawało wynik powyżej 0,5 oddawano je pełną liczbą wyższą, jeśli poniżej – niższą, a jeśli równo 0,5 to przez 0,5.

Szczegółowa identyfikacja daty wydania powiodła się w przypadku 25 książek (ponad 1/3 wszystkich). Większa lub mniejsza niejednoznaczność ma miejsce w 31 przypadkach. Natomiast niczego pewnego nie udało się ustalić odnośnie do 10 pozycji (15% wszystkich). Najwięcej ksiąg pochodziło z XVII wieku – 38 (57%). Greczewski miał też siedem tomów szesnastowiecznych (11%) oraz 11 nieustalonych edycji dzieł wydawanych w obu tych stuleciach (17%)¹⁰⁶.

Tematyka książek

Tylko w przypadku dwóch dzieł nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie o czym były. Chodzi o *liber Gallicus* oraz *liber Germanicus assertationis*, oba spośród książek najmniejszych formatów (8°–12°). Pozostałe dzielą się według tematyki (lub gatunku)¹⁰⁷ następująco:

1. Religia (9 tomów)
2. Historia (9)
3. Literatura piękna (8)
4. Polityka (6)
5. Publicystyka (6)
6. Prawo (5)
7. Nauka języków (3)
8. Pedagogika i wychowanie (3)
9. Filozofia i etyka (3)
10. Retoryka (2)
11. Epistolografia (2)
12. Kulinaria i obyczaje stołu (2)
13. Geografia (2)
14. Astronomia (2)
15. Astrologia (1)
16. Matematyka (1)

¹⁰⁶ Ze względu na skrócenia do pełnych liczb, suma procentów w tym wypadku nie daje 100, a 101.

¹⁰⁷ Kryterium gatunku przyjęto względem publikacji należących do literatury pięknej oraz publicystyki, ponieważ trudno było tutaj o jednoznaczność tematyczną.

Sam tylko katalog kategorii pokazuje bogactwo tej biblioteki i – przy założeniu, że została planowo ukształtowana – szerokie horyzonty myślowe jej właściciela. Dla ułatwienia orientacji w tej części opracowania w nawiasach przy wymienionych tytułach podawano dodane w edycji rejestru książki numery poszczególnych pozycji.

1. Religia

Religia stanowiła jedną z dwóch najliczniejszych grup. Greczewski posiadał *Exercitia spiritualia* św. Ignacego Loyoli (pozycja nr 43), notabene w niemieckim tłumaczeniu. Kolejne pozycje związane z zakonem założonym przez tego ostatniego to żywot św. Franciszka Ksawerego (nr 53) oraz dwie książki napisane przez jezuitów. Pierwsza z nich to *Próba na obieranie wiary do zbawienia koniecznie potrzebnej* Flamanda Lessiusa w przekładzie z 1616 roku Baltazara Miaskowskiego, późniejszego sufragana wrocławskiego (nr 24). Drugą był *Theopoliticus* pióra Juana Eusebia Nieremberga, Hiszpana o niemieckich korzeniach, traktująca o działaniu Bożej Opatrzności w świecie polityki (nr 28)¹⁰⁸. Greczewski miał również książkę hiszpańskiego cystersa Gaspara Cardillo de Villalpando, zawierającą mowę o Najświętszym Imieniu Jezus, wygłoszoną podczas obrad soboru trydenckiego (nr 20). Posiadał ponadto jeden z pięciu pierwszych tomów zbioru dawnych pism teologicznych wydawanych przez francuskiego benedyktyna Luca d'Achery (nr 42), nie sposób jednak ustalić, który. Znajdująca się w tym księgozbiornie praca Christophorosa Angelosa o Kościele prawosławnym (nr 46) została przetłumaczona z greki na łacinę przez gdańskiego uczonego i pastora kościoła Mariackiego Georga Fehlau. Pozostałe dwie pozycje dotyczyły islamu: pamflet słupskiego pastora opowiadał o rzekomych związkach socynian z mahometanami (nr 37), bliżej nieznane niemieckie dzieło – „o kazaniach tureckich” (nr 21). Odnotujmy tutaj jeszcze odnoszącą się do wyznawców judaizmu broszurę o wiele mówiącym tytule *Swawola wyuzdana żydowska* (nr 23), którą zaliczyliśmy do publicystyki.

108 M. J. Zamora Calvo, *Muerte, alma y desengaño. Las obras latinas del padre Nieremberg*, „Revista de Humanidades: Tecnológico de Monterrey” 2006, Núm. 21, s. 115 – <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcm040> [26.04.2022]. Zob. też Real Academia de la Historia. H. Didier, *Juan Eusebio Nieremberg y Otin* – <https://dbe.rah.es/biografias/6972/juan-eusebio-nieremberg-y-ottin> [22.09.2021].

2. Historia

Historia w księgozbiorze dorównywała liczbą woluminów religii. Przeważały prace dotyczące wieków XV–XVII. Dalej w przeszłość sięgały trzy dwie książki z tej kategorii. Pierwsza z nich (nr 55) to zarys dziejów starożytnych na podstawie pracy Pompejusza Trogusa (I w.) pióra Justynusa (III w.) z dodanymi żywotami cesarzy rzymskich Aureliusza Wiktora (IV w.). W drugiej (nr 2) humanista Sebastian Franck opisywał dzieje Niemiec, poczynając od Noego, aż do czasów cesarza Karola V¹⁰⁹. Trzecia (nr 30) to kompendium historii, zwyczajów i praw Zakonu Maltańskiego przeznaczone dla niemieckojęzycznego odbiorcy. Wyszło ono spod pióra joannity rodem z Turynii Christiana von Osterhausen, który tak jak Greczewski przeszedł konwersję na katolicyzm. Warto wspomnieć jeszcze publicystyczną pracę Jana Werdy o Prusach Królewskich (nr 7), ponieważ autor poświęcił w niej nieco miejsca czasom krzyżackim. Wracając zaś do dzieł *strictae* historycznych, Jan III Gretsch miał w swej bibliotece zbiorową biografię trzech elektorów saskich panujących w pierwszej połowie XVI wieku, gorliwych ewangelików (nr 58). W posiadaniu Greczewskiego była ponadto niewielka *Historia rerum in Polonia gestarum Anno MDCXX* krakowskiego akademika Jana Innocentego Petrycego, syna Sebastiana (nr 60). Opisywała ona z propagandowym zacięciem tytułowy, tragiczny rok klęski pod Cecorą. Nie wiemy, które dwa tomy (nr 15 i 61) wydawanego od końca XVI wieku we Frankfurcie nad Menem cyklu ogólnoeuropejskich relacji historycznych miał Greczewski. Pozostaje tylko odnotować ich istnienie w jego kolekcji. Z tym jeszcze zastrzeżeniem, że mogło dojść do omyłkowego powtórzenia tytułu w inwentarzu. Zainteresowanie właściciela wydarzeniami w Europie, zwłaszcza w Niemczech, obrazuje też obecność w księgozbiorze pozycji dotyczących wojny trzydziestoletniej i późniejszych wypadków. Jedną z edycji dzieła Adolfa Brachela mogła traktować o okresie od 1618 do 1650, 1652 lub nawet – po uzupełnieniu przez kontynuatora – do 1659 roku (nr 26). Książka Johanna Augustina Pastoriusa (nr 45) również opisywała lata 1618–1659.

3. Literatura piękna

Była reprezentowana przez wspomniane już utwory autorów starożytnych: bajki Ezopa (nr 48), satyry Juwenalisa i Persjusza (nr 27) oraz komedie Plauta (nr 49), a także pięć innych książek. Greczewski posiadał słynny przekład *Jerozolimy*

109 J. K. Tanaka, *Historical writing and German identity: Jacob Wimpheling and Sebastian Franck*, w: *Politics and reformations: histories and reformations. Essays in honour of Thomas A. Brady, Jr.*, ed. C. Ocker, M. Printy, P. Starenko, P. Wallace, Leiden 2007, s. 166.

wyzwolonej Torquata Tasso pióra Piotra Kochanowskiego (nr 9). Innym polskojęzycznym utworem było dzieło Samuela Twardowskiego o Władysławie IV (nr 4). W zbiorze autorstwa Rotgera zum Bergen *Apollo acerbo-dulcis* (nr 14) znajdują się łacińskie panegiryki dedykowane zarówno temu monarsze, jak również jego bratu i następcy Janowi Kazimierzowi, a także wierszowane epitafia dla króla Anglii Karola I Stuarta i Wilhelma Henryka, zmarłego w niemowlęctwie syna Wielkiego Elektora. Tom *Deutsche poëmata* Martina Opitza (nr 36) zawierał utwory o bardziej zróżnicowanej treści: „poezję okazjonalną zebraną w pięciu księgach *Lasów poetyckich* (*Poetische Wälder*) oraz m.in. sonety, jeremiady, epigramy, tragedię *Trojanki* (tłumaczenie sztuki Seneki)”¹¹⁰. Ostatnia książka z tej kategorii zawierała niemożliwy do zidentyfikowania niemiecki zbiór „facecji”, czyli krótkich opowiadań o żartobliwej treści (nr 63)¹¹¹.

4. Polityka

Do tego działu zaliczyć można wspomniane już komentarze Scipione Ammirato do Tacyta (nr 35). Greczewski miał też *Monita i exempla politica* sławnego niderlandzkiego uczonego Justusa Lipsiusa (nr 34) oraz *Theatrum politicum* Ambrogia Marlianiego (nr 29), pisarza dziś zapomnianego, ale swego czasu popularnego w całej Europie¹¹². Nie jest pewne, czy Jan III Gretsch posiadał dwa egzemplarze książki *Alamodischer Politicus* Johanna Michaela Moscheroscha (nr 56 i 64), czy może tylko jeden, a podczas spisywania rejestru doszło do pomyłki. Ostatnią książką o tematyce politycznej była praca *De mutationibus rerum publicarum earumque causis* Petera Langego (nr 10).

5. Publicystyka

Do tej kategorii publikacji zaliczyliśmy kilka różnorodnych tematycznie dzieł. Wszystkie oprócz jednego dotyczyły Polski. Owym wyjątkiem była *Pro rege et populo Anglicano apologia* rojalisty Johna Rowlanda (nr 52)¹¹³, wymierzona

110 Por. *Deutsche Poëmata*, Danzig 1641 – <https://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/publication/48206> [03.10.2021].

111 Zob. T. Michałowska, *Facecja*, w: *Słownik literatury staropolskiej...*, s. 204–208.

112 P. V. Sokolov, „*Lucis an calignis theatrum*”. *Theatrical metaphors in the Early Modern „historia literaria”*, w: *Theater as metaphor*, ed. E. Penskaya, J. Küpper, Berlin [2019], s. 149, przypis 17.

113 Zob. W. A. Shaw, *Rowland, John*, w: *Dictionary of National Biography*, vol. 49, *Robinson – Russell*, ed. S. Lee, London 1897, s. 349–350 – <https://ia802208.us.archive.org/2/items/dictionaryofnati-49stepuoft/dictionaryofnati49stepuoft.pdf> [26.04.2022].

przeciwko pismu Johna Milтона¹¹⁴. Tematyka obu broszur oscylowała wokół rewolucji angielskiej (1642–1651). Najstarszym zaś z owych poloników była wydana drukiem mowa posła bądź posłów cesarza Rudolfa II do Rzeczypospolitej z 1587 lub 1596 roku (nr 13). W obu misjach dyplomatycznych brał udział biskup ołomuniecki Stanisław Pawłowski, z urodzenia Ślązak, przy drugiej towarzyszył mu czeski arystokrata Waclaw Berka. Następną w kolejności chronologicznej jest broszura z 1627 roku autorstwa jezuita Fryderyka Szembeka, ukrywającego się pod pseudonimem Józef Pięknorzecki (nr 11). Miała na celu obronę jego zakonu przed zarzutami z o parę lat wcześniejszego druku krakowskiego uczonego Jana Brożka¹¹⁵. Chodziło tu o spór między Akademią Krakowską a kolegium jezuickim działającym w tym mieście. Z czasu bezkrólewia po śmierci Zygmunta III powstał zbiór pism kilku autorów (nr 8). Odnosiły się one do ważnej wówczas kwestii ułożenia stosunków między stanami duchownym i świeckim. Wzmiankowany wcześniej *Idigenat ziemi pruskiej* Jana Werdy (nr 7), wydany po raz pierwszy w 1645 roku, był głosem w dyskusji na temat separatyzmu Prus Królewskich¹¹⁶. Ostatnia pozycja z tej kategorii, *Swawola wyuzdana żydowska* księdza Bazylego Wąglickiego (nr 23), również już wspomniana, skupiała się na niechęci do Żydów. Zaliczana bywa niekiedy, nieco na wyrost, do „najbardziej zajadłych” przykładów literatury antyżydowskiej doby kontrreformacji¹¹⁷.

6. Prawo

Ta część księgozbioru zawierała zarówno wydawnictwa o charakterze źródłowym, jak i pomocniczym. Do tych pierwszych należały konstytucje sejmu koronacyjnego z 1633 roku (nr 6) oraz aż dwie edycje paktów oliwskich z 1660 roku (nr 17 i 22) – chociaż być może omyłkowo powtórzono ten drugi tytuł na liście ksiąg. Wśród owych pierwszych uchwał za panowania Władysława IV znalazły się regulacje odnośnie do *compositio inter status* oraz sporu Akademii Krakowskiej

114 Zob. L. Miller, *In defence of Milton's „Pro populo anglicano defensio”*, „Renaissance Studies” 1990, vol. 4, issue 3, s. 300–328.

115 Jan Brożek (1585–1652), *Gratis abo Discurs I ziemianina z plebanem*, [Kraków 1625] – <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/657913> [24.11.2021]

116 Zob. S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze...*, s. 15; pełny opis wyżej.

117 A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000, s. 185, s.v. *Literatura antyżydowska*; por. omówienie treści broszury w: K. Bartoszewicz, *Antysemityzm w literaturze polskiej XV–XVII w.*, Kraków 1914, s. 134–136 – <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/302164> [26.04.2022].

z jezuitami¹¹⁸, tematów poruszanych przez dopiero co omówione pisma publicystyczne. Jan III Gretsch miał ponadto kompendium prawa procesowego Polski i Prus Królewskich z 1654 roku gdańszczanina Johanna Nixdorffa (nr 54). Ostatnia z prac z tej kategorii to komentarze do prawa cywilnego Nikolausa Vigela (nr 66). Niestety przez lakoniczność zapiski inwentarzowej nie wiemy, który z pięciu wydanych w latach 1562–1566 tomów posiadał.

7. Filozofia i etyka

Jedna z książek z tej kategorii – komentarze arystotelesowskie Leona Magentinosa (nr 19) – została już przedstawiona. Pozostałe dwie to prace dotyczące filozofii praktycznej – rozprawa gdańszczanina Bartholomäusa Keckermanna o etyce (nr 25) oraz kompendium pióra Michaela Wendelera (nr 44), obejmujące również politykę i ekonomikę¹¹⁹. Warto podkreślić, że obaj autorzy prezentowali optykę protestancką.

8. Pedagogika i wychowanie

W badanym księgozbiörze znalazło się napisane przez kalwinistę Sébastiena Castelliona dzieło *Dialogorum sacrorum libri quatuor*. Cieszyło się ono popularnością przez kilkaset lat – od 1545 do 1791 roku wydawano je 130 razy¹²⁰. Zresztą sam Greczewski miał rzekomo dwa egzemplarze (nr 33 i 62), choć dwukrotne wymienienie tej książki w inwentarzu mogło być wynikiem pomyłki.

9. Nauka języków

Dwie pozycje dotyczyły greki – niemożliwa do zidentyfikowania pozycja z gramatyki (nr 51) oraz prawdopodobnie *Lexicon Graeco-Latinum in Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum* kalwinisty Georga Pasora (nr 39). Łacinę przybliżał podręcznik Aeliusa Donatusa (nr 57) ze wstępem Filipa Melanchtona, wpływowego działacza reformacyjnego. Czwarta i ostatnia książka z tej kategorii to łacińsko-niemiecko-polski farmaceutyczny *Onomasticum trilingue* toruńskiego

118 Zob. VL, t. 3, s. 378–379, 382, 385.

119 Zob. M. Brodnicki, *Spór o istnienie etyki w dawnym Gdańsku*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2007, t. 4, s. 56–57 – https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Gdanskie_Wizje_i_rzeczywistosc/Studia_Gdanskie_Wizje_i_rzeczywistosc-r2007-t4/Studia_Gdanskie_Wizje_i_rzeczywistosc-r2007-t4-s52-63/Studia_Gdanskie_Wizje_i_rzeczywistosc-r2007-t4-s52-63.pdf [26.04.2022].

120 *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, t. 2, Lublin 1976, s. 1357, s.v. *Castellion Sébastien*.

aptekarza Paula Guldena (nr 16). Jest to jedyna publikacja w tym zbiorze, która tematycznie zahaczała o medycynę i zdrowie.

10. Retoryka

Obie książki z tej dziedziny są trudne do identyfikacji. Pierwszą z nich opisano po prostu jako tom „retoryki łacińskiej i niemieckiej” (nr 38). Druga została określona jako dzieło Cyclerona (nr 31), lecz na podstawie lakonicznego zapisu inwentarzewego nie sposób rozstrzygnąć, czy był to jeden z kilku jego utworów na ten temat, zbiór kilku takich prac, czy może przypisywany mu dawniej podręcznik *Rhetorica ad Herennium*, dziś uznawany za dzieło Kwintusa Kornificjusza¹²¹.

11. Epistolografia

Greczewski miał podręcznik do pisania listów w stylu cyceroniańskim autorstwa Andreasa Diethera (nr 47). Niestety w inwentarzu nie podano żadnych szczegółów, które mogłyby pomóc w ustaleniu konkretnej edycji tej popularnej publikacji. Pokrewną mu pozycją był wybór łacińskich listów duńskiego erudyty Bertela Knudsen Aqiloniusa (nr 18). Ten z kolei wzorował się na stylu Justusa Lipsiusa¹²².

12. Kulinaria i obyczaje stołu

Należały do tej kategorii dwie pobieżnie scharakteryzowane w katalogu pozycje „księgi niemieckie kredencerskie Gukona de Luch” wydane *in folio* (nr 5) oraz „*Johanni* niemiecki kuchmistrzowski traktat” (nr 12) – w „czwórce”. Lecz nie sposób powiedzieć o nich nic więcej.

13. Geografia

Wiedzę geograficzną prezentowały bogato ilustrowane dwa egzemplarze „Kosmografii” Sebastiana Münstera (nr 1 i 3) z pierwszej połowy XVI stulecia. W tym akurat przypadku powtórzenie tytułu było zamierzone przez autora spisu.

121 Zob. J. Z. Lichański, O Q. *Cornificiusie i jego dziele*, „Forum Artis Rhetoricae” 2019, nr 2 (57), s. 10, 21–22 – <http://www.ips.polon.uw.edu.pl/pliki/forum.artis.rhetoricae.2019.2.pdf> [26.04.2022].

122 Zob. Dansk Biografisk Leksikon, H. A. Hens, *Bertel Knudsen Aquilonius* – https://biografisk-leksikon.lex.dk/Bertel_Knudsen_Aquilonius [10.08.2021].

14. Astronomia

Dwukrotnie wymieniono studium z tej dziedziny pod zniekształconym tytułem *De sphaera astronomiae*. Przy pierwszym wystąpieniu (nr 32) dzięki podaniu rzekomego autora udało się ustalić rzeczywistego – Thomasa Blebela. Przy drugim, zaś (nr 65) nie podano żadnej adnotacji tego typu, przez co – jeśli nie było to powtórzenie omyłkowe – nie można wykluczyć tu także odniesienia do zbliżonego tematycznie dzieła Corneliusa Valeriusa.

15. Astrologia

Do tego nurtu piśmiennictwa wśród ksiązek posiadanych przez Greczewskiego można zaliczyć jedynie kalendarz Paula Felgenhauera (nr 59).

16. Matematyka

Matematyka, a konkretnie arytmetyka, była tematem zapisanego w rejestrze ksiąg dzieła sławnego niderlandzkiego uczonego Gemmy Frisiusa (Jemme Reinerszoona) (nr 50).

Podsumowanie

Chociaż liczba woluminów w badanym zbiorze nie była duża¹²³, treści w nich zawarte stanowiły solidną podbudowę dla osoby ciekawej świata, pragnącej zdobyć przydatną wiedzę ogólną i aspirującej do elity, a nawet mającej ambicje do udziału w życiu publicznym. Jeżeli przyjmiemy, że Greczewski usamodzielniał się najpóźniej po śmierci ojca, a ten nie żył w 1641 roku, możemy zauważyć, iż przynajmniej 19 pozycji w zachowanym inwentarzu miało swe pierwsze wydanie po tej dacie. To zaś świadczy o tym, że nawet jeśli część księgozbioru Jan III Gretsch odziedziczył, sam również nabywał książki. Mało prawdopodobne wydaje się, by wszystkie otrzymał w prezencie. Był więc nie tylko posiadaczem, ale i kreatorem swojej biblioteki. Dlatego jej zawartość może nam sporo powiedzieć o jego zainteresowaniach i wyrobieniu intelektualnym.

123 Biblioteki parafialne liczące ponad 50 tomów w literaturze przedmiotu uznaje się za średniej wielkości (duże powyżej 100); zob. J. Szady, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008, s. 58.

Wyraźnie interesowały go kwestie religijne, także w aspekcie prawnym – o czym świadczy obecność publicystyki i konstytucji sejmowych z okresu walki o prawa dysydentów i o uregulowanie stosunków duchownych i świeckich katolików u progu rządów Władysława IV. Greczewski pozostawał pod wpływem nauczania jezuitckiego – z Towarzystwem Jezusowym związanych jest kilka książek *stricte* religijnych oraz praca publicystyczna biorąca stronę zakonu w jego głośnym sporze z Akademią Krakowską. Nieobca mu była jednak także optyka protestancka, zwłaszcza w zakresie filozofii i etyki. Sporo posiadał też prac z zakresu historii, przy czym kilka z nich opisywało wypadki dziejące się na całym Starym Kontynencie, szczególnie w Niemczech. Kilka książek w bibliotece Greczewskiego dotyczyła świata islamu i konfrontacji z nim państw chrześcijańskiej Europy – krucjat, wojen polsko-tureckich, ale też religii mahometańskiej. Głód wiedzy posiadacza księgozbioru zaspokajały również bogato ilustrowane prace geograficzne, a także pozycje z astronomii czy astrologii. Niemalą przydatność dla osoby „obracającej się w świecie” wykazywały książki dotyczące się sztuki wymowy oraz pisania listów i nauki języków, jak również kompendium polskiego prawa procesowego czy uniwersalne komentarze do prawa cywilnego. W pracy pisarza prowentowego w dobrach królewskich przydawała się z pewnością książka dotycząca arytmetyki, a w życiu codziennym ziemianina – pozycje na temat sztuki kulinarnej i obyczajów stołu.

Większość książek w badanym księgozborze napisana została po łacinie, sporo było też niemieckich i kilka polskich. Pod względem proveniencji zarówno tomów, jak i ich autorów dominowały kraje niemieckie. Biorąc pod uwagę korzenie właściciela biblioteki, tak duża ilość książek wydanych w Niemczech lub innych krajach niemieckojęzycznych, czy też w posiadającym zbliżone do nich oblicze kulturowo-etniczne Gdańsku jest wręcz czymś naturalnym. Greczewski musiał znać ten język, może zresztą od kołyski. Z jego listu z 1661 roku wiemy, że także po przeprowadzce na Podlasie jeździł do Elbląga, gdyż pisał do siostry: „Ja bym sam, Bóg widzi, jechał do Księcia Jm. [- -], gdyby nie droga elbieńska”¹²⁴. Bardzo prawdopodobne, iż właśnie podczas takich podróży kupował książki. Przewaga dzieł z ośrodków takich jak Frankfurt nad Menem, Bazylea, Amsterdam czy Antwerpia dobrze oddaje ich znaczenie w drukarstwie europejskim XVI i XVII wieku¹²⁵. Obecność większej liczby druków krakowskich wśród książek polskich jest odbiciem wciąż silnej pozycji oficyn z tego miasta

124 J. Greczewski senior do K. Starzyńskiej, Orla 25 XI 1661, AGAD, AR, dz. V, nr 4696, s. 2.

125 Zob. H. Szejmowska, *Książka drukowana...*, s. 79–82, 92–93, 172.

na krajowym rynku wydawniczym¹²⁶. Podobnie rzecz miała się z Gdańskiem w Polsce północno-zachodniej, skąd wywodził się Greczewski¹²⁷. Zastanawia fakt, że jego rodzinne miasto, Toruń, wypada w tym zestawieniu błado. Charakter tamtejszej produkcji księgarskiej, zdominowanej przez ewangelickie pisma religijne¹²⁸, nie trafił może w gusta Jana III Gretscha – konwertyty na katolicyzm. Choć trzeba zaznaczyć, że posiadał on sporo utworów protestantów.

W ślad za inspirującym studium Wiesława Nowosada¹²⁹ warto na koniec zadać pytanie o książki, których w tym zbiorze nie ma. Brak literatury heraldycznej, chociażby dzieł Bartosza Paprockiego czy Szymona Okolskiego. Greczewski miał tylko malunki herbów, zapewne rodzinnych. Nie ma tu również zielników ani prac *stricte* medycznych, ani też związanych z gospodarstwem i rolnictwem. Pomimo niewątpliwego zainteresowania właściciela księgozbioru historią nie znajdujemy tutaj żadnej kroniki dziejów Polski i Litwy. W rejestrze nie ma najmniejszej wzmianki o wydany z okazji ślubu rodziców Greczewskiego druku okolicznościowym¹³⁰, którego obecności można by oczekiwać w kolekcji syna. Brak wreszcie materiału rękopiśmiennego, mimo że był to czas, gdy szlachta chętnie tworzyła sylwy. Trudno znaleźć odpowiedź na rodzące się pytania, lecz istnieje możliwość, że jakąś część najważniejszych ksiąg i papierów Greczewskim udało się ocalić przed grabieżcami i zabrać ze sobą. Źródła jednak milczą na ten temat.

Do tego przypadku pasuje popularna trawestacja znanego porzekadła: „pokaż mi twoją bibliotekę, a powiem ci, kim jesteś”¹³¹. Jego księgozbiór dobrze odzwierciedla życiorys Jana Gretscha, który stał się Greczewskim. Widać w nim silne zakorzenie w kulturze niemieckiej, dzielnicowe przywiązanie do Prus Królewskich, protestanckie tradycje, ale i wyraźny jezuicki trop wiodący do konwersji na katolicyzm oraz z wolna dokonującą się polonizację rodu. Przyspieszała ona w kolejnych pokoleniach po przejściu Greczewskich z szeregów mieszczactwa do stanu rycerskiego (1580). Ani jedna z ksiąg Jana III w języku polskim nie pochodzi z wieku XVI – wszystkie wydano w następnym stuleciu. Za symboliczny moment można uznać katolicki ślub Greczewskiego z podlaską szlachcianką w równo sto lat po nobilitacji rodziny. Choć kolekcja ksiąg

126 Por. *ibidem*, s. 184–185.

127 Zob. *ibidem*, s. 120–123.

128 Por. *ibidem*, s. 125; Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, Toruń 1934, s. 57, 71, 82 – <https://kpbc.umk.pl/publication/68808> [26.04.2022].

129 W. Nowosad, *Franciszek Józef Bajerski...*, s. 166.

130 G. Praetorius, *Carmen nuptiale...* (wg BSE).

131 Np. A. Kempa, *Sentencje o książkach*, „Bibliotekarz” 2005, t. 62, nr 2, s. 33 – <http://www.bbc.uw.edu.pl/publication/4160> [26.04.2022].

Jana miała ów rys szlachecki, o którym pisała Korotajowa¹³², przypominała też tę pozostawioną przez brata jego dziada, Macieja – niemiecką, innowierczą i mieszczańską.

* * *

Inwentarz księgozbioru Jana Greczewskiego utraconego podczas zajazdu Sobótki.

s.l., s.d. (między 2 VII 1662 a 12 IX 1667)

Oryginał: NGAB Mińsk, f. 1708, op. 1, nr 45, k. 322v–323v.

[k. 322v] Catalogus ksiąg pozostałych w Sobótcie

In folio:

- [1.] Kosmografia niemiecka [z] konterfektami Sebastiani Monter¹³³.
- [2.] Kronika ziemie niemieckiej Sebastiani Franken¹³⁴.
- [3.] Kosmografia niemiecka druga z konterfektami tegoż Montera¹³⁵.
- [4.] Wiersze K. J. M. Władysława VI [s] polskie dedykowane od Samuela Twardow[skiego]¹³⁶.
- [5.] Księgi niemieckie kredencerskie Gukona de Luch¹³⁷.
- [6.] Konstytucyje sejmowe ab Anno 1633¹³⁸.
- [7.] „Indygenat terrarum pruski” [s] Jana Werdy¹³⁹.

In quarto:

132 K. Korotajowa, *Biblioteki...*

133 Sebastian Münster (1488–1552), *Cosmographie*, pierwotnie wydana w 1536–1537 r. we Frankfurcie nad Menem w 4°, potem wiele edycji w Bazylei w 2° – WCat.

134 Sebastian Franck (1499–1542), *Germaniae chronicon* – kilka wydań: Augspurg 1538, Strassburg 1538, Frankfurt am Main 1538 lub 1539, Bern 1539, Ulm 1539 – WCat.

135 Zob. wyżej nr 1.

136 Samuel ze Skrzypny Twardowski (1600–1660), *Wladislaw IV. krol polski y szwedski*, Leszno 1649 – <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=83153> [22.11.2021] lub 1650 – <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/318642/display/Default> [22.11.2021].

137 Dzieło niezidentyfikowane.

138 *Przywileie y constitvcie seymowe za panowania lego Krolewskiej Mci Władysława IV roku Pańskiego M.DC.XXXIII*. – dwa wydania w 1633 roku: Kraków – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991019479099705066 [22.11.2021] lub Warszawa – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991012403649705066 [22.11.2021].

139 Jan Werda (podkomorzy pomorski, starosta nowski, zm. 1648), *Indygenat ziemi pruskiej*, Toruń 1645 – <http://homer.fil.us.edu.pl:8080/dlibra/docmetadata?id=192> [22.11.2021], 2°; wydanie warszawskie z 1652 roku wbrew informacji w BSE opisano jako wydane w 4° – http://libris.kb.se/bib/3165360?vw=full&tab3=full#more_info [22.11.2021].

- [8.] „Opuscula tam ecclesiasticis quam equestris ordinis” Prochymski¹⁴⁰.
 [9.] „Gotofredalk [s] Jerozolimy wyzwolenia” Piotra Kochanowskiego¹⁴¹.
 [10.] „Positiones politici de causis rerum mutatione publicarum” Virgilii¹⁴².
 [11.] Josephi Pięknorzecki „Gratis plebański” polskie¹⁴³.
 [12.] Johanni niemiecki kuchmistrzowski traktat¹⁴⁴.
 [13.] „Rudolphi 2di orationes et deliberationes Poloniae” Sokolski¹⁴⁵.
 [14.] Rotgeri „Apollo acerbo-dulcis”¹⁴⁶.
 [15.] „Relationis historicae semestralis continuatio”¹⁴⁷.
 [16.] Paulo [s] Gulden „Onomastikon trilinguis”¹⁴⁸.

140 *Opuscula tam ecclesiastici, quam equestris ordinis nobilium virorum compositionis inter status negotio servientia*, [red. Jan Andrzej Próchnicki (zm. 1633), Melchior Stephanides (zm. 1638)], Cracoviae 1632 – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991014971539705066 [22.11.2021].

141 Torquato Tasso (1544–1595), *Goffred abo Ieruzalem wyzwolona*, [tłum. Piotr Kochanowski (1566–1620)], W Krakowie 1618 – <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/322/edition/298/content> [24.11.2021].

142 Peter Lange (Petrus Langius, XVII w.), *Discursus politicus de mutationibus rerum publicarum, earumque causis, praesagiis, curatione*, Stetini [1652] – opis: <https://lhgrw.gbv.de/DB=1/XMLPRS=N/PPN?PPN=312718225> [22.11.2021]; skan: <https://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/publication/23559/edition/25262/content> [27.11.2021]. Zapewne przy przepisywaniu rejestru doszło do pomylenia wymienionego na stronie tytułowej Johanna Micraeliusa (Johann Lütkeschwager; 1597–1658), którego najwyraźniej uznano za autora, z Wergiliuszem (Publius Vergilius Maro; 70–19 p.n.e.).

143 Fryderyk Szembek (zm. 1644), *Gratis plebański, gratis wycwiczony w iezwickich szkolach krakowskich [...] to jest respons na dyskurs plebański w collegium jezuickim krakowskim, Gratis nazwany y na dwu inne tegoż autora w teyże materiej*, Poznań 1627 – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991014975779705066 [22.11.2021].

144 Dzieło niezidentyfikowane.

145 Identyfikacja niepewna: Stanisław Pawłowski (zm. 1598), *Rvdolphi secvndi sacratiss. et invictiss Romanorvm imperatoris [...] oratoris ad inclty Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae et ampliss. senatores et nobiliss. equites oratio, in castris apud Varssauiam ad noui regis electionem habita, die 14 mesis Augusti, anno Domini M. D. LXXXVII., s.l., s.d.* [Cracoviae 1587?] – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991009184289705066 [24.11.2021] lub idem, Vaclav Berka (1554–1600), *Rvdolphi Secvndi sacratissimi et inuictissimi Romanorvm Imperatoris [...] oratorum ad sereniss. Sigismvndvm tertivm, Poloniae et Sueciae regem [...] Oratio in comitiis generalibus Cracoviae habita die 27 mensis Februarii anno Domini 1595.* – trzy wydania w 1595: Noribergae – <https://books.google.pl/books?id=eklcAAAacAA> [22.11.2021], Cracoviae – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991009219139705066 [24.11.2021] i Dantisci – <https://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/publication/50261/edition/45430/content> [22.11.2021].

146 Rotger zum Bergen (1603–1661), *Apollo acerbo-dulcis ad sacrosancta mundi capita; qui jam consuas multorum denuo in publicum procedit huic annectantur variorum epitaphia qua ligata, qua soluta in regicidium Anglorum omnibus adhuc invisa nec lecta*, Regiomonti 1651 – <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/HYP235P3FE2EHPQQ5O56OJDM LZJJP32> [22.11.2021].

147 Niemieckojęzyczny periodyk drukowany we Frankfurcie nad Menem od końca XVI w. do połowy XVIII w. Początki koncepcji publikacji o najważniejszych wydarzeniach w Europie sięgają 1583 r. i wydrukowanego w Kolonii dzieła Michaela von Aitzinga, które następnie kontynuował, a rozwinięto ją we Frankfurcie w latach późniejszych – WCat, BSE.

148 Paul Gulden (Paweł Guldeniusz; 1588–1658), *Onomasticvm trilingve Latino- Germano- Polonicum rerum et verborum ad officinam pharmaceuticam spectantium [...] collectum et conscriptum [...] accesserunt*

- [17.] Jakuba Weysena „Instrumentum wiecznych pakt Korony Polskiej”¹⁴⁹.
[k. 323]
- [18.] Jarulius „Auspicali coniugio”¹⁵⁰.
- [19.] Joannis Magentini „Assertatio”¹⁵¹.
- [20.] Gaspari Bant „Oratio D. N. Joanni Pruti [s] dedicato”¹⁵².
- [21.] Książka niemiecka o kazaniach tureckich¹⁵³.
- [22.] „Instrumentum pacis perpetuae Korony Polskiej”¹⁵⁴.
- [23.] „Swawola żydowska wyuzdana”¹⁵⁵.
- [24.] „Próba na obieranie wiary do zbawienia potrzebna”¹⁵⁶.

In octavo et duodecimo:

quaestiones nonnullae pharmacopolarum tyronibus scitu dignae [...], Regiomonti Palaeopoli 1641 – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991012504369705066 [24.11.2021].

149 *Instrumentum pacis perpetuae, inter S. Regiam Maiestatem et Rempubl. Poloniae eiusque confoederatos S. Caesar. Majestatem et sereniss. Electorem Brandeburgicum ex una et inter S. Regiam Majestatem Regnumque Sveciae ex altera parte ad Gedanum in Monasterio Olivensi III Mai Anno MDCLX*, Gedani [1660] – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma9910870612805606 [24.11.2021]. Wydawcą był Jacobus (Jakob) Weiss.

150 Bertilius Canutius (Bertel Knudsen Aquilonius, 1588–1650), *Epistolarum centuria auspicalis* – dwie edycje w 8° w 1617: Wittebergae – <http://diglib.hab.de/drucke/99-rhet-2s/start.htm> [22.11.2021] lub Rostochii – https://books.google.pl/books/about/Epistolarum_centuria_auspicalis.html?id=9Tm40jVWtwQC [22.11.2021]. Zapewne w rejestrze wystąpiła pomyłka względem formatu, a słowo *centuria* przekreślono na *coniugio*.

151 Leo Magentinos (ok. XIII–XIV w.), *In Aristotelis librum de interpretatione explanatio*, [tłum. Giovanni Battista Rasario (1517–1578)], Venetiis 1545 – opis: <https://opac.bncf.firenze.sbn.it/bncf-prod/resource?uri=MODE024171> [08.09.2021]; skan: <https://books.google.pl/books?id=tOIXAAAcAAJ> [24.11.2021]. Dzieło Magentinoso posiadał w swym księgozbiorniku Zygmunt August, zob. A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona: pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988, s. 101.

152 Gaspar Cardillo de Villalpando (1527–1581), *De nomine Iesu oratio ad sacrosanctam Synodum Tridentinum*, Brixiae 1563 – opis: http://www.cervantesvirtual.com/portales/rosalia_de_castro_ga/obra/de-nomine-iesu-oratio-ad-sacro-sanctam-synodum-tridentinum/ [22.11.2021]; skan: <https://books.google.pl/books?id=jvoLD3uasmMC> [24.11.2021]. O autorze zob. D. Yáñez Neira, *Gaspar Cardillo de Villalpando*, w: <https://dbe.rah.es/biografias/10713/gaspar-cardillo-de-villalpando> [22.09.2021].

153 Dzieło niezidentyfikowane.

154 Zob. wyżej nr 17.

155 Bazyli Wąglicki (Wąglicius; ok. XVI–XVII w.), *Obżałowanie wyuzdaney swawoley żydowskiej* [...] *wypisane* [...]. *Swawola wyuzdana żydowska*, s.l. [Kraków] 1648 – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991014985059705066 [22.11.2021].

156 Lenaert Leys (Leonardus Lessius; 1554–1623), *Próba na obieranie wiary do zbawienia konieczne potrzebnej*, [tłum. Baltazar Miaskowski (1562–1632)], Kraków 1616 – <https://chamo.buw.uw.edu.pl/lib/item?id=chamo:1039877> [22.11.2021]. W niektórych publikacjach błędnie pisano o drugim wydaniu z 1619 r., co wyniknęło z pomyłki podczas sporządzania bibliografii jezuitów w latach 1852–1862; zob. A. i A. de Backer, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus ou Notices bibliographiques...*, ser. 3, Liège 1856, s. 616; J. Brown, *Biblioteka pisarzy asystentów polskiej Towarzystwa Jezusowego...*, przeł. W. Kiejnowski, Poznań 1862, s. 466–467 (chodziło o notowaną w BSE drugą edycję w innym przekładzie, autorstwa Ludwika Kremera).

- [25.] „Systema ethica” Kier Kiermani [s]¹⁵⁷.
 [26.] Adolphi Tingeli „Nostris speculis [s] rerum belli et pacis gerendam”¹⁵⁸.
 [27.] „Gregorius” D. Junii Juvenalis et Auli Persii Satyri Cornelli [ss]¹⁵⁹.
 [28.] Joannis Eusebii Societatis Jesu „Theopoliticus”¹⁶⁰.
 [29.] Ambrosii Martini „Tenorum politium” [s]¹⁶¹.
 [30.] Cristiani Osterhausen „Statuta”¹⁶².
 [31.] „Rhetorica” M.T. Ciceronis¹⁶³.
 [32.] Bartholomei Sokoben „De sphaera astronomiae”¹⁶⁴.
 [33.] Castellionis „Dialogorum libri quatuor”¹⁶⁵.
 [34.] Justi Lipsi [s] „Monita et exempla politica”¹⁶⁶.
 [35.] Cornelii Taciti „Disertationes politici”¹⁶⁷.

157 Bartholomäus (Bartłomiej) Keckermann (ok. 1572–1609), *Systema ethicae tribus libris adornatum et publicis praelectionibus traditum in Gymnasio Dantiscano*, Hanoviae 1613 – <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=69952> [22.11.2021].

158 Adolf Brachel (zm. 1652), *Historia nostri temporis rerum bello et pace per Europam atq[ue] in Germania maxime gestarum ab anno 1618 usq[ue] ad annu[m] 1650, ex optimis et probatissimis huius saeculi scriptoribus, per seriem annorum ordine distributa*, Coloniae 1650 – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991002061459705066permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991002061459705066 [24.11.2021] oraz późniejsze edycje w tymże mieście z lat 1652, 1653, 1657 i 1659 (8°) lub z Amsterdamu z lat 1655 i 1659 (12°) – GB, WCat.

159 Decimus Iunius Iuvenalis (ok. 60–140), Aulus Persius Flaccus (34–62), *Satyrae cum veteris scholiastae et variorum commentariis*, [ed. Cornelius Schrevelius (Cornelis Schrevel)] – dwie edycje w 8°: Lugduni Batavorum 1648 – https://abn-primo.hosted.exlibrisgroup.com/permalink/f/17uelnu/41ABN_ALEPH_DS000410635 [22.11.2021] lub 1658 – <https://books.google.pl/books?id=waWBUqwRpasC> [22.11.2021].

160 Juan Eusebio Nieremberg (1595–1658), *Theopoliticus, sive brevis illucidatio et rationale divinorum operum, atque providentia humanorum*, Antverpiae 1641; 8° – <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11293551?page=1> [22.11.2021].

161 Ambrogio Marliani (1562–1632), *Theatrum politicum in quo, quid agendum sit a principe, et quid cavendum, accurate praescribitur*, Dantisci 1644, 1645, 1655, 1659; 8° – BSE, GB, WCat; opis edycji z 1655: https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma9910878652605606 [24.11.2021].

162 Christian von Osterhausen (1593–1664), *Statuta, Ordnungen und Gebräuche deß Ordens S. Johannes von Jerusalem, zu Malta [...]*, Frankfurt am Main 1644; 8° – <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10455269?page=1> [24.11.2021].

163 Marcus Tullius Cicero (106–43 p.n.e.), dzieło niezidentyfikowane.

164 Thomas Blebel (1539–1596), *De sphaera et primis astronomiae rudimentis libellus [...]* – kilka wydań w 8° w Wittenberdze: 1582, 1588, 1590, 1595, 1598, 1603, 1611 – GB, WCat, NUKAT. Podpisany pod listem na początku książki Bartholomaeus Schönborn w rejestrze zapewne został przeinaczony na „Sokoben”, zob. skan edycji z 1588 r.: <https://books.google.pl/books?id=St7wa-DsPw4C> [24.11.2021].

165 Sébastien Castellion (Chateillon; 1515–1563), *Dialogorum sacrorum libri quatuor* – wiele wydań w 8°, w tym Dantisci 1636 – WCat, BSE.

166 Justus Lipsius (1547–1606), *Monita et exempla politica libri duo, quo virtutes et vitia principum spectant* – dwa wydania w 8°: Parisiis 1605 – <http://opac.uni-erfurt.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=151537712> [24.11.2021] lub 1618 – <https://catalogue.bm-lyon.fr/ark:/75584/pf0001721538.locale=fr> [24.11.2021].

167 Scipione Ammirato (1531–1601), *Dissertationes politicae sive Discursus in C. Cornelium Tacitum, nuper ex Italico in Latinum versi, et cum toto rei politicae studiosorum orbe communicati*, Francofurti 1618,

- [36.] Martini Oppiti „Poemata Germanica”¹⁶⁸.
 [37.] „Matheologia” [s] Sociniani¹⁶⁹.
 [38.] Rhetorica Latina et Germanica¹⁷⁰.
 [39.] Georgii Fiscieri „Lingua Graeca”¹⁷¹.
 [40.] Liber Gallicus¹⁷².
 [41.] Liber Germanicus assertationis¹⁷³.
 [42.] Lucae Wecelii „Specilegium de Gallica lingua”¹⁷⁴.
 [43.] S. Ignatii „Exempla” Germanica¹⁷⁵.
 [44.] Basily Welneri „Compendium practicae philosophiae”¹⁷⁶.
 [45.] Wolphi Philippi „Politicus Aeropifer Mener [s]”¹⁷⁷.
 [46.] „Status et ritus ecclesiae Graecae”¹⁷⁸.
 [47.] „Thesaurus contexendarum exemplarum”¹⁷⁹.

w 8° – <https://solo.bodleian.ox.ac.uk/permalink/f/89vilt/oxfaleph013202908> [24.11.2021]. Wcześniejsze edycje w 4°.

168 Martin Opitz (1597–1639), *Deutsche poemata* – kilka wydań w 8°: Breslau 1625, 1629 i 1637 lub Dantzig 1640 i 1641 – WCat.

169 Andreas Pröle (XVI–XVII w.), *Mahometologia sociniana, hoc est: quod sociniani [...] cum Alcorano Turcico [...] conspient, [...] brevis discursus*, Lipsiae 1625, 8° – <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb311536661> [24.11.2021].

170 Dzieło niezidentyfikowane.

171 Identyfikacja niepewna: Georg Pasor (1570–1637), *Lexicon Graeco-Latinum in Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum* – wiele wydań w 8° od 1619 do 1662 r. – WCat.

172 Dzieło niezidentyfikowane.

173 Dzieło niezidentyfikowane.

174 Luc d’Achery (1609–1685), *Veterum aliquot scriptorum, qui in Galliae bibliothecis, maxime Benedictorum, latuerant spicilegium*, t. 1–5, Parisiis 1655–1661; 4° (zapewne zaszła pomyłka względem formatu) – WCat, Det Kgl. Bibliotek København: <https://soeg.kb.dk> [23.09.2021].

175 Ignacio de Loyola (św. Ignacy Loyola; 1491–1556), *Geistliche ubungen...*, [tłum. Nicolás de Arnaya (1558–1622), Coloniae-Meyntz 1628 albo *Exercitia spiritualia, das ist, Geistliche ubungen...*, Ingolstadt 1645 lub Ynsprugg [Innsbruck] 1649 (wszystkie 8°) – WCat. Zapewne przekręcono *exercitia* na *exempla*.

176 Michael Wendeler (1610–1671), *Practicae philosophiae hoc est, ethicae, politicae ac oeconomicae compendium*, Wittebergae 1650 – <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN656008024> [24.11.2021] lub 1655 – <https://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd17/content/title/info/9570926> [24.11.2021], obie w 12°.

177 Johann Augustin Pastorius (1624–1661), *Europaischer neuer Teut. Florus: von allen denckwürd. Kriegen Friedenshandl. v. notablen Geschichten de A[nn]o. 1618. biß 1659 [...]*, Franckfurt 1659; 12° – opis: https://hu-berlin.hosted.exlibrisgroup.com/permalink/f/jl2ii5/HUB_UB_ALMA_DS21658595640002882 [24.11.2021]. Na s. 1 dokument z podpisem Wolffa (Wolfgang) Philppa Pappenheima (1618–1671) – zob. <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/34NYHQWVHVNDXG24PDPGVH5GFNSW32M4> [24.11.2021].

178 Christophoros Angelos (zm. 1638), *Status et ritus ecclesiae Graecae*, Francofurti 1655; 12° – <https://stabikat.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=150309694> [24.11.2021].

179 Andreas Diether (1500–1561), *Thesavrvs Contexendarum epistolarum, formandaeq[ue] linguae, ad imitationem Ciceronianae dictionis locupletissimus: ex epistolis ad Atticum, orationibusq[ue] Ciceronis oratoris eloquentissimi, ad usum iuuentutis congestus*, Augustae Vindelicorum 1544 i późniejszej edycji w 8° – WCat.

- [48.] „Fabulae” Esophi¹⁸⁰.
 [k. 323v]
 [49.] Plautus Rodyrii¹⁸¹.
 [50.] „Methodus arithmeticae practicae”¹⁸².
 [51.] „Grammatica Graeca”¹⁸³.
 [52.] „Orationes pro rege et populo aulixano [s]”¹⁸⁴.
 [53.] „De vita B. Francisci Xawerii”¹⁸⁵.
 [54.] „Regni Poloniae terrarumque Prussiae Regalis processus”¹⁸⁶.
 [55.] Justiniani ex Trogi Pompei¹⁸⁷.
 [56.] „Almodischer [s] Politicus”¹⁸⁸.
 [57.] „Donatus puerilis” Philippi Melanchtonis¹⁸⁹.

180 Aisopos (Aesopus, Ezop; VI w. p.n.e.), *Fabulae*, wiele wydań – WCat. Wersję grecko-łacińską tego dzieła w „ósemce” posiadał Maciej Gretsches, zob. B. Herdzin, P. Oliński, *Inwentarz ksiąg...*, s. 56.

181 Tytus Maccius Plautus (ok. 250–184 p.n.e.), *Comoediae quin[que] a mendis purgatae, ac numeris suis, quo ad eius fieri potuit, restituta, quibus addidimus Trinummu[m]: Capteivei, Avvlaria, Miles, Menaechmei, Mostellaria, Trinummus*, Magdeburgae 1542; 8° – <https://stabikat.de/DB=1/SET=7/TTL=1/SHW?FRST=2> [24.11.2021]. Drukarzem był Christianus Rodergerus (Christian Röding), stąd zapis w rejestrze; zob. D. B. Thomas, *Michael Lotter and reformation printing in Magdeburg, w: Print culture at the crossroads: the book and Central Europe*, ed. El Dillenburger, H. Louthan, D. B. Thomas, Leiden 2021, s. 261.

182 Jemme Reinerszoon (Gemma Frisius; 1508–1555), *Methodus facilis arithmeticae practicae*, Amstelodami 1652; 8° – <http://libris.kb.se/bib/2663057?vw=full&tab=vers> [24.11.2021].

183 Dzieło niezidentyfikowane.

184 John Rowland (1606–1660), *Pro rege et populo Anglicano apologia contra Johannis Polygramatici, (alias Miltoni Angli) defensionem destructivam, regis et populi Anglicani*, Antverpiae 1651; 12° – http://primocat.bl.uk/F?func=direct&local_base=ITEMV&doc_number=002502801&con_lng=eng [24.11.2021]. Praca niekiedy błędnie przypisywana arcybiskupowi Johnowi Bramhallowi (1594–1663); zob. W. A. Shaw, Rowland, John, w: *Dictionary of National Biography*, vol. 49, ed. S. Lee, London 1897, s. 349–350.

185 Orazio Torsellino (1545–1599), *De vita B. Francisci Xaverii, qui primus e Societate Iesu in Indiam et Iaponiam evangelium inexit, libri sex*, Lugduni 1607; 8° – <https://ucm.on.worldcat.org/v2/oclc/1025538017> [25.11.2021] lub *Coloniae Agrippinae* 1610 i 1621; 12° – https://katalogi.uj.edu.pl/permalink/48OM-NIS_UJA/1jhsq6s/alma991015658059705067 [25.11.2021], <https://katalog.ub.uni-freiburg.de/opac/RDSIndex/Search?lookfor=id%3A362002223> [25.11.2021] albo *Cameraci* 1621; 12° – <http://www.sudoc.abes.fr/cbs/xslt/DB=2.1/SET=3/TTL=1/SHW?FRST=2> [25.11.2021], zob. J. Kockx, *Catalogue de livres rares: impressions d'Anvers, Malines, Bruxelles, Louvain, Liège, Douai, Cambrai, Paris, etc.*, Anvers 1873, s. 33 (tu nazwa drukarza, pozwalająca zidentyfikować miasto jako Cambrai).

186 Johann Nixdorff (1625–1697), *Regni Poloniae terrarumque Prussiae regalis processus iudicarii compendium [...]*, Gedani 1654; 12° – BSE. Zob. L. Pauli, *Jan Nixdorff 1625–1697. Pisarz prawa procesowego*, Warszawa 1957, passim.

187 Marcus Iunianus Iustinus (III w.), Sextus Aurelius Victor (IV w.), *Ex Trogi Pompeii historiis externis libri XLVIII [...]. His accessit [...]. De vita et moribus Romanorum Imperatorum epitome*, [oprac. Johann Sichard (1499–1552)], Lugduni 1538 – opis: <https://catalogue.bm-lyon.fr/ark:/75584/pf0001281494.locale=fr> [30.11.2021]; skan: <https://books.google.pl/books?id=jh8yElCYGEOC> [30.11.2021] – i wiele innych wydań w 8° i 12° – WCat, GB.

188 Johann Michael Moscherosch (1601–1669), *Alamodischer Politicus...* – kilka wydań w 12°: Cölln lub Frankfurt 1647, Hamburg 1650, 1654 i 1657 – KatBN, WCat, GB.

189 Aelius Donatus (IV w.), *Methodus, seu declinandi coniugandique prima elementa, pro pueris alphabetarijs, rerum grammaticarum prorsus ignaris*, [oprac. Philipp Melanchton (1497–1560)], Vitebergae

- [58.] „Exempla” Joannis Ruphi¹⁹⁰.
 [59.] „Postilion Neuer Kalender”¹⁹¹.
 [60.] „Historia rerum in Polonia gestarum”¹⁹².
 [61.] „Relationes historicae”¹⁹³.
 [62.] „Dialogorum sacrorum libri quatuor”¹⁹⁴.
 [63.] Liber Germanicus facecionum¹⁹⁵.
 [64.] „Almodischer [s] Politicus”¹⁹⁶.
 [65.] „De sphaera astronomiae”¹⁹⁷.
 [66.] „Comentarii iuris civilis”¹⁹⁸.
 [67.] Książki kamienne.
 [68.] Herby na kitajce malowane.

1537 – <https://stabikat.de/DB=1/XMLPRS=N/PPN?PPN=567194515> [27.11.2021]; Lipsiae 1552 – <https://digital.francke-halle.de/fsaad/content/titleinfo/386740> [27.11.2021] lub Magdeburgae [ok. 1579] – <https://lhal.gbv.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=151916314> [27.11.2021], wszystkie w 8°.

190 Joannes Rosinus (Johannes Roßfeld, 1551–1626), *Exempla pietatis illustris: hoc est, Vitae trium [...] Saxoniae ducum, principum electorum, Friderici Tertii Sapientis, Ioannis Constantis et Ioannis Friderici Magnanimi* [...], lenae 1602; 4° – <https://stabikat.de/DB=1/XMLPRS=N/PPN?PPN=09227854X> [27.11.2021]. W rejestrze doszło zapewne do pomyłki względem formatu i nazwiska autora. Katalogi biblioteczne notują także mikrofilm edycji z 1620 r., lecz w opisie mogło tu dojść do prostego błędu i przekręcenia rzeczywistej daty 1602 – WCat, zob. np. <https://stabikat.de/DB=1/XMLPRS=N/PPN?PPN=058607366> [27.11.2021].

191 Paul Felgenhauer (1593–1677), *Postilion oder neuer Calender und Prognosticon Astrologicum Propheticum, gestellt auf die gantze Welt und alle Creaturen...*, [Amsterdam] 1655; 12° – <https://kataloge.thulb.uni-jena.de/DB=1/XMLPRS=N/PPN?PPN=798333316> [27.11.2021].

192 Jan Innocenty Petrycy (zm. 1641), *Historia rerum in Polonia gestarum Anno M.DC.XX.* [...], Cracoviae, s.d. [1621?]; 4° – https://katalogi.bn.org.pl/permalink/48OMNIS_NLOP/1aot9i7/alma991014935909705066 [27.11.2021]. W rejestrze zapewne błąd co do formatu.

193 Zob. wyżej nr 15.

194 Zob. wyżej nr 33.

195 Dzieło niezidentyfikowane.

196 Zob. wyżej nr 56.

197 Albo powtórzenie (zob. wyżej nr 32), albo dzieło Corneliusa Valeriusa (Cornelis Woutersz, 1512–1578), *De sphaera et primis astronomiae rvdimentis libellvs vtilissimvs: cui adiecta sunt breuia quaedam de gaeographia praecepta maxime necessaria*, Antverpiae 1561 – https://fama.us.es/permalink/34CBUA_US/3enc2g/alma991005102189704987 [24.11.2021] i późniejsze wydania w 8° z lat 1564, 1568, 1573, 1575, 1581, 1585, 1593 – WCat, GB.

198 Nikolaus Vigel (1529–1600), *Commentarii iuris civilis*, t. 1, Heidelbergae 1562 lub t. 2, Francofurti 1563, lub t. 3–5, Basileae 1564–1566; wszystkie w 8° – WCat, GB. Zob. A. von Eisenhart, *Vigel, Nikolaus*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 39, Leipzig 1895, s. 693–695.

EMIL KALINOWSKI**Jan Greczewski's book collection according to an inventory from the second half of the 17th century**

The catalogue of books that were lost by Jan Greczewski in 1662 makes it possible to reconstruct the private library of this nobleman. He originated from a Toruń patrician family ennobled in 1580, and probably studied in Königsberg. He then worked as a clerk, first in crown lands, then in private estates in Podlasie, where he settled with his family. Much of his book collection has been reconstructed. It marks a person who is enlightened, curious about the world and ambitious. The analysis of his collection of books clearly shows the overwhelming influence of the German culture on the mind of the owner, and the importance of the spirituality of the Jesuits' teaching, which probably resulted in his conversion to Catholicism.